

کتابشناسی کمال الدین میثم بحرانی

سید محمود مرعشی نجفی

در آستانه دومین اجلاس بین‌المللی بزرگداشت محدث، فقیه و متکلم برجسته شیعی سده هفتم هجری / سیزدهم میلادی، کمال الدین (مفید الدین) ابوعلی میثم بن علی بن میثم بحرانی که در تهران، به تاریخ ۲۵ و ۲۶ دی ماه ۱۳۸۵ برگزار گردید، از این جانب خواسته شد گزارشی برای آن اجلاس آماده سازم. شایسته دانستم فهرستی از آثار خطی و علمی آن دانشمند فرزانه راگزینش و ارائه نمایم که در مجموعه بی‌بدیل و گرانسنگ گنجینه جهانی مخطوطات اسلامی کتابخانه عظیم والد بزرگوارم علیه السلام استقرار یافته و در ۳۷ جلد فهرستی که تاکنون منتشر شده و معرفی گشته، آمده است.

شناخت دقیق این آثار و نیز شناخت مؤلفان و پدیدآورندگان آنها، ما را به بازشناسی فرهنگ و تمدن درخشان اسلام رهنمون می‌سازد، همچنین دیگر ملل جهان را با پیشینه غنی تاریخ و فرهنگ و تمدن مسلمانان آشنا خواهد نمود.

آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی علیه السلام که به حق بزرگ‌ترین فرهنگبان میراث اسلامی در چهار سده اخیر و یکی از مراجع عظام تقلید شیعیان در عصر حاضر به شمار می‌روند، از دیرباز ضرورت این بازشناسی را احساس نمود و از روزگار جوانی به گردآوری ذخایر و میراث مکتوب اسلامی همت گماشت و در طول ۹۶ سال زندگی پربار خود با چشم‌پوشی از نیازهای ضروری زندگی همچون خوراک و پوشاک و انجام نماز و روزه

استیجاری و کار کردن در یک کارگاه برنج‌کوبی و حذف یک وعده و گاه دو وعده از غذای شبانه‌روز به نگاهبانی و حراست از این میراث ارزشمند بشری اهتمام ورزید و در این راه چه رنج‌هایی که بر خود هموار ساخت، تا آنجا که به هنگام خرید یک نسخه خطی در رقابت با سوداگران و غارتگران این میراث، حتی شبی را در نجف اشرف در زندان انگلیس‌ها به سر برد. کوشش‌های پی‌گیر و گسترده ایشان زمانی آغاز شد که غارتگران بین‌المللی تلاشی همه‌جانبه را برای تاراج این میراث بشری آغاز کرده بودند. معظم‌له تا مدت‌ها یک‌تنه در مقابل هجوم چپاولگران ایستاد و آثار ارزشمند و نسخه‌های بسیار نفیس اسلامی را از چنگ آنان بیرون آورد.

اقدامات مؤثر ایشان، برخی از عالمان و فرزندان اسلام را بر آن داشت تا به گردآوری این میراث مکتوب دانشمندان مسلمان همت گمارند. حاصل تلاش‌ها و فداکاری‌های آن فقیه فرهنگبان، تأسیس کتابخانه‌ای بود که اکنون شهره آفاق است و یکی از بزرگ‌ترین گنجینه‌های ذخایر و نگاهداری میراث مکتوب جهان اسلام به شمار می‌آید. نسخه‌های خطی این گنجینه هم‌اکنون دربرگیرنده بیش از ۷۵/۰۰۰ عنوان در ۳۷/۰۰۰ مجلد است و شمار آنها با نسخه‌های خریداری و اهدایی روزافزون است.

در حال حاضر این کتابخانه از لحاظ نسخه‌های خطی بسیار کهن و نفیس اسلامی - که سابقه کتابت بسیاری از آنها به بیش از هزار سال گذشته بازمی‌گردد و برخی به خطوط نگارندگان آنها مزین است - نخستین کتابخانه کشور و سومین کتابخانه جهان اسلام و نیز نخستین کتابخانه شیعی به لحاظ وجود کهن‌ترین آثار علمی دانشمندان متقدم شیعه در جهان به شمار می‌آید.

برخی از واحدهای ویژه این فرهنگستان عظیم اسلامی از این قرارند:

مرکز میکروگرافی و ریزنگاری؛ مرکز مرمت نسخه‌های خطی و اسناد دستنویس؛ مرکز مرمت و بازسازی نسخه‌های بسیار کهن نفیس چاپی که ارزش برخی از آنها از نسخه‌های خطی کمتر نیست؛ مرکز پژوهش و تحقیقات متون اسلامی که تاکنون نزدیک به ۲۳۰ عنوان از نسخه‌های خطی نادر را که در گنجینه کتابخانه قرار دارد، در ۴۵۰ جلد برای نخستین بار چاپ و منتشر ساخته است؛ مرکز دائرةالمعارف کتابخانه‌های جهان که در حال تدوین دائرةالمعارفی تخصصی درباره کتابخانه‌هایی

می‌باشد که دربرگیرنده نسخه‌های خطی اسلامی در جهان هستند؛ مرکز ایران‌شناسی؛ مرکز قم‌شناسی که چند عنوان از آثار دانشمندان گذشته را درباره قم منتشر کرده؛ مرکز تبارشناسی که تاکنون ۲۰ عنوان از آثار علمای گذشته علم نسب را چاپ و منتشر نموده است؛ مرکز نسخه‌شناسی و کتابشناسی مخطوطات اسلامی و فهرست‌نگاری آنها که تاکنون ۳۷ جلد از فهرست نسخه‌های خطی این کتابخانه را آماده و منتشر نموده و در برگیرنده ۱۵/۰۰۰ مجلد نسخه خطی و افزون بر ۳۵/۰۰۰ عنوان است و این جانب و همکاران فهرست‌نگار به یاری خداوند جلد ۳۸ به بعد را که با توجه به حجم روزافزون آنها به بیش از ۱۰۰ مجلد خواهد رسید، آماده و منتشر خواهیم ساخت؛ گنجینه اسناد مکتوب؛ گنجینه اشیای غیر مکتوب؛ گنجینه کتاب‌های چاپی کهن و نایاب که سابقه چاپ برخی از آنها به بیش از چهارسده گذشته بالغ می‌گردد، از جمله متن عربی کتاب القانون ابن سینا در طب چاپ سال (۱۵۹۳م)، کتاب نزهة المشتاق ادریسی در جغرافیا (۱۵۹۲م)، کتاب تحریر اقلیدس خواجه نصیرالدین طوسی در ریاضیات (۱۵۹۴م) که در شهر رم ایتالیا در چاپخانه برادران مدیچی چاپ شده است؛ مرکز پژوهش و اطلاع‌رسانی و ...

این کتابخانه هم‌اکنون با چهارصد مرکز علمی و کتابخانه‌های مشهور جهان، ارتباط متقابل دارد.

این جانب - که افزون بر چهل سال از نخستین روز آغاز کار کتابخانه رسماً از سوی پدر بزرگوارم، بنیانگذار این کتابخانه بزرگ، به عنوان متولی و مسئول کتابخانه برگزیده شده‌ام - به این نکته آگاهی یافته‌ام که شهرت و آوازه این مجموعه بی‌بدیل و بزرگ فرهنگی در خارج از مرزهای میهن عزیزمان شناخته شده‌تر از داخل کشور است و دلیل آن، توجه انبوه پژوهشگران و اسلام‌شناسان خارجی است که همه‌روزه از گوشه و کنار جهان به ایران سفر می‌کنند و به این کتابخانه مراجعه و از منابع سرشار و غنی نسخه‌های خطی آن استفاده می‌برند.

آنچه در این فهرست آمده، گوشه‌ای از آن همه رنج‌هاست که پدر عزیزم، حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی رحمته‌الله متحمل گشته‌اند. بدیهی است آثار دیگری از این دانشمند برجسته شیعی ایرانی در این کتابخانه بزرگ موجود می‌باشد که تاکنون فهرست نشده‌اند.

در این گزارش تعداد «۴۶» نسخه خطی از آثار علمی آن فقیه امامیه کتابشناسی و معرفی گردیده و در پی آن تصاویر و نمونه‌هایی از برگ‌های برخی از نسخه‌ها آمده است. اینک گزیده‌ای از زندگی و آثار این عالم^۱ بزرگوار را می‌آوریم و آن‌گاه به گزارش آثار خطی او که در این کتابخانه بزرگ موجود می‌باشد خواهیم پرداخت، باشد تا مورد عنایت و دعای خیر آن بزرگوار و دیگر عالمانی که آثارشان بر غنای این کتابخانه افزوده است، قرار بگیریم. امیدوارم این اجلاس بتواند گوشه‌ای از زندگی علمی این عالم شیعی را - که تاکنون آن‌گونه که بایسته است، همچون بسیاری از دیگر اندیشمندان بزرگ اسلامی به جامعه علمی معرفی نشده و ناشناخته مانده است - به جهانیان بشناساند.

کمال‌الدین یا مفیدالدین ابوعلی میثم بن علی بن میثم بن معلی بحرانی (۶۳۶ق / ۱۲۳۸م - ۶۹۹ق / ۱۳۰۰م)، محدث، فقیه، متکلم سخن‌سرا و اندیشمند مشهور شیعی سده هفتم هجری / سیزدهم میلادی. وی بیشتر به کمال‌الدین مشهور است، ولی برخی از وقایع‌نگاران و تذکره‌نویسان لقب او را مفیدالدین ضبط کرده‌اند. از زندگی او آگاهی اندکی در دست است، همین اندازه نوشته‌اند که در سال ۶۳۶ق / ۱۲۳۸م زاده شده و نزد شیخ جمال‌الدین یا کمال‌الدین علی بن سلیمان بحرانی و ابوالسعادات اسعد بن عبدالقاهر بن اسعد اصفهانی دانش آموخته است. وی با دانشمند برجسته ایران زمین، خواجه نصیرالدین طوسی معاصر بوده است و گویند که ابن میثم در حکمت و کلام شاگرد خواجه بوده و متقابلاً خواجه فقه را نزد ابن میثم تلمذ نموده است. البته این مدعا به اثبات نرسیده است. این که در برخی از منابع او را از فرزندان میثم تمار دانسته‌اند نیز صحت ندارد و در بسیاری از منابع از جمله اعیان‌الشیعه، صحت این انتساب رد شده است. در منابعی که در دسترس داشتیم، اشارتی به محل تحصیلات او نشده است، گرچه می‌توان با حدس و گمان تصور نمود که وی تحصیلات خود را در مرکز تجمع شیعیان آن روز جهان در عراق و شهر حله آغاز کرده باشد و ظاهراً پس از آن به زادگاهش بحرین بازگشته و گوشه‌انزوا برگزیده است تا آن که دانشمندان و علمای عراق به ویژه اهل حله که وی را مردی عالم برمی‌شمردند، از او خواستند که به تربیت شاگردان و تألیف و تصنیف بپردازد. ایشان نخست نمی‌پذیرد و از این سفر سرباز می‌زند و در پاسخ آنان

۱. در مورد زندگینامه مفصل ایشان، قطعاً دیگر دوستان، آثاری را نگاشته و به این اجلاس ارائه نموده‌اند. در این باره شما را به این مقاله‌ها و گزارش‌ها ارجاع می‌نمایم.

ابیاتی سروده و برای آنان ارسال نموده که بسیار لطیف و خود داستانی شنیدنی دارد که گزیده آن را نقل می‌نمایم. وی در پاسخ دعوت علمای عراق چنین آورده است:

طلبت فنون العلم ابغی بها العلیٰ فقصرنی^۱ عما سموت به^۲ القلّ
تبیّن لی ان المحاسن^۳ کلها^۴ فروع وانّ المال فیها هو الأصل
ز بعد تجربه روشن به من شد این احوال

که قدر مرد به علم است و قدر علم به مال

چون این اشعار به نظر فضلالی عراق رسید، او را سرزنش کردند که به خطا رفته‌ای. وی این ابیات را که مربوط به یکی از شاعران قدیم است، در تأیید نظریه خود برای آنان نوشت:

ما المرء الا باکبریه ^۶	قد قال قوم بغير فهم ^۵
ما المرء الا بدرهمیه	فقلت قول امرء حکیم
لم تلتفت ^۷ عرسه الیه	من لم یکن درهم لویه
یبول ستوره علیه ^۸	ومات فی بیهة وحیداً

و چون دانست که آن اشعار نیز موجب رفع شبههٔ ایشان نمی‌شود، به سوی عراق شتافت و با جامه‌های کهنه و مندرس به یکی از مدارس آن سامان که مملوّ از فضلا و عالمان بود، وارد شد و سلام کرد و همان‌جا نزدیک در ورودی و در کنار کفش‌ها نشست. آن جماعت از روی تکلف جواب سلام گفتند و هیچ توجهی بدو ننمودند. در اثنای مذاکره‌ای از مسئله‌ای دقیق که جای تصرف در آن نبود، سؤال کرد و ایشان به بدیهه هفت پاسخ دادند. سپس برخی از آن جماعت به طریق استهزا در باره‌اش چنین اظهار داشتند: «بی چاره، طالب علم است». آن‌گاه که وقت غذاگشت و خوراک آماده شد،

۱. در اعیان الشیعة: «تقصر بی».

۲. در اعیان الشیعة: «له».

۳. در اعیان الشیعة: «علوم».

۴. در اعیان الشیعة: «بأسرها».

۵. در اعیان الشیعة: «علم».

۶. در اعیان الشیعة: «باصغریه».

۷. در مجالس المؤمنین: «یلتفت».

۸. این بیت در مجالس المؤمنین نیست و در اعیان الشیعة آمده است.

سهم غذای وی را در ظرفی سفالین (غیر محترمانه) نزدش فرستادند و خود با همدیگر غذا تناول کردند و سرانجام چون مجلس به پایان رسید وی نیز آنجا را ترک کرد.

روز بعد، لباس فاخر و گرانبها به تن کرد و عمامه بزرگی بر سر نهاد و به همان مجلس وارد شد. چون از دور او را دیدند، جهت تعظیم و تکریم وی برخاستند و او را بر صدر مجلس نشانند. چون به مباحثه و مجادله پرداختند، وی از مسئله‌ای جو یا شد که در شرع و عقل وجهی نداشت و آنان آن را از او مسلم دانستند و تحسینش نمودند و چون غذا آماده شد، جناب شیخ آستین فراخ خود را میان غذاها فرو برد و گفت: «بخور ای آستین من»، ایشان چون آن حالت از او دیدند، استبعاد و انکار نمودند و گفتند: «آستین خود بردار که آستین چیزی نمی خورد.» شیخ در پاسخ گفت که شما این غذاها را به جهت نفاست لباس‌ها و آستین من فراهم آورده‌اید، وگرنه من دیروز در هیأت عالمی فقیر پیش شما آمدم و امروز به شیوه جاهلی غنی و شما غنا و جهل مرا بر علم و فقرم ترجیح دادید و من فلانی صاحب ابیاتی هستم که در باب اصالت غنا و مال به شما نوشتم و شما مرا در آن باب سرزنش نمودید. پس آن جماعت به خطای خود اعتراف کردند و از او پوزش خواستند.^۱

از این داستان، مشخص می‌شود که ابن میثم پس از مدتی به شهر حله عراق بازگشته و در آنجا اقامت گزیده است. همچنین کسانی که از او روایت می‌کنند از جمله سید عبدالکریم بن طاووس حلی و علامه حلی حسن بن یوسف بن مطهر اهل حله بوده و نیز بسیاری از عالمان حله از او اجازه دریافت نموده‌اند.

شهرت اصلی ابن میثم در کلام است و حتی در شرحی که بر نهج البلاغه نوشته، روش کلامی و فلسفی در پیش گرفته است. وی در طرح مسائل و سبک استدلال به روش خواجه نصیرالدین طوسی^۲ در تجرید الاعتقاد نظر داشته و مستند استدلالش برخلاف علامه حلی بیشتر عقل است و نه نقل. او معرفت و شناخت خدا را عقلاً واجب دانسته و بر آن است که این معرفت از روی تقلید و به موجب نقل قابل حصول نیست. ظاهراً ایشان در باب اثبات صانع، نظر معتزله را بر اشاعره برتر دانسته است. وی در باب نبوت، سبک دقیق فلسفی برگزیده و آن را با مطالب «ما، هل، لِمَ کیف و من» تطبیق داده و بیان

۱. مجالس المؤمنین: صص ۲۱۰-۲۱۲. مشابه این قضیه را برای سعدی در شهر بغداد و نیز جزو لطایف ملانصرالدین نیز آورده‌اند.

۲. شاید به همین دلیل است که ابن میثم را در حکمت و کلام شاگرد خواجه دانسته‌اند.

نموده است. در باره حشر و معاد نظر ابوالحسن بصری را پذیرفته و بر آن است که اجزای اصلیه انسان که تحوّل و تغییر نمی یابد، محشور می شود.

به هر حال ابن میثم در روزگار خود از چنان شهرتی برخوردار بوده که او را با صفاتی چون فیلسوف، محقق، سخنور ماهر، زبده الفقهاء و محدثان خوانده اند و ایشان را در فقه چون خواجه نصیرالدین طوسی در کلام دانسته اند. فقیهان و محدثان و متکلمان و ادیبان به آرا و روایات ابن میثم به تصریح یا به اشاره استناد کرده اند، از جمله گفته اند مراد میرسید شریف جرجانی از «بعض الافاضل» در حاشیه مطوّل تفتازانی به تصریح فاضل چلبی، دیگر شارح مطوّل کمال الدین میثم بحرانی است. صاحب شرح المفتاح در آغاز علم بیان از ابن میثم با عنوان «بعض مشایخنا» یاد کرده است. صدر المحققین، میر صدرالدین شیرازی نیز در حواشی تجرید در مباحث جواهر از او تمجید و تجلیل نموده و آنچه را در معراج سماوی آورده، تحسین نموده است.

در باره تاریخ درگذشت و محل دفن ابن میثم نیز دیدگاه های گوناگون وجود دارد گرچه بیشتر منابع موجود درگذشت او را سال ۷۹۶ق / ۱۲۸۰م آورده اند، ولی با توجه به این که وی در سال ۶۸۱ق تألیف الشرح الصغیر لنهج البلاغه را به پایان رسانده، این تاریخ مقرون به صحت نیست و سال درگذشت او پس از این سال ها باید باشد. کنتوری در کشف الخجب وفات ابن میثم را سال ۶۹۹ق / ۱۳۰۰م دانسته است که به نظر صحیح تر است. مزار او را نیز در دو جا یادآور شده اند که هر دو مشهور و در بحرین است و اغلب تاریخ نگاران بدانها تصریح کرده اند که اولی در جبانه الدویخ و دیگری در روستای هلتا از توابع ماحوز است، ولی برخی اشاره کرده اند که مزار واقع در جبانه الدویخ از آن نیای او - میثم بن معلی - است. در رساله کفعمی که در وفیات علما نگاشته است، یادآور شده که ابن میثم در دارالسلام بغداد درگذشته است.

افزون بر سی اثر به ابن میثم نسبت داده شده که برخی از آنها را برمی شماریم:

۱. اختیار مصباح السالکین من کلام مولانا و امامنا امیرالمؤمنین علیه السلام، تحقیق محمد هادی امینی، مشهد: آستان قدس رضوی، ۱۳۶۶ش / ۱۴۰۸ق، ج ۱، ص ۷۲۴.
- این اثر شرح بزرگ نهج البلاغه وی است که آن را به اشاره عطاملک جوینی برای دو فرزند او - نظام الدین محمد و مظفرالدین علی - نگاشته است.
۲. الاستغاثه فی بدع الثلاثة، که از ایشان نیست، ولی جمعی از جمله علامه مجلسی،

شریف لاهیجی و شیخ سلیمان ماحوزی آن را به ابن میثم نسبت داده‌اند. آقابزرگ تهرانی آن را از ساخته‌های شریف ابوالقاسم علی بن احمد کوفی (درگذشته ۳۵۲ق) دانسته و کنتوری در کشف الخجب؛ پس از تأیید این مطلب، نام اصلی آن را البدع المحدثه آورده است.

۳. استقصاء النظر في امامة ائمة الاثني عشر، که صاحب ریاض العلماء در صحت انتساب آن به ابن میثم تردید کرده است.

۴. اصول البلاغة یا تجرید البلاغة، با مقدمه محسن آل عصفور، قم: عزیزی، ۱۴۱۰ق، ج ۸۰، ص.

ابن میثم این اثر را برای نظام‌الدین منصور، فرزند عطاملک جوینی نوشته است. به نظر می‌رسد کتاب تجریدالاصول في علم البلاغة که به ابن میثم منسوب است و احتمالاً نسخه‌ای که از آن در کتابخانه جامع الکبیر صنعا معروف به «المکتبة الشریقة» در یمن وجود دارد، همین کتاب اصول البلاغة باشد.

۵. بحر الخضم در الهیات.

۶. جواب رساله نصیرالدین.

۷. رساله آداب البحث.

۸. رساله في شرح حديث المنزلة.

۹. رساله في الوحي و الالهام یا الوحي و الالهام والفرق بينهما والاشراق.

۱۰. شرح الاشارات في الحكمة النظرية؛ که شرحی بر اثر استادش علی بن سلیمان بحرانی در علم کلام و حکمت است.

۱۱. شرح حديث «الناس نیام».

۱۲. شرح رساله العلم، احمد بن سعاده البحرانی.

۱۳. شرح رساله العلم شیخ طوسی، که به احتمال همان کتاب رساله في العلم است که به ابن میثم منسوب می‌باشد.

۱۴. شرح مئة كلمة المرتضوية یا شرح المئة كلمة لنهج البلاغة یا منهاج العارفين یا شرح علی المئة كلمة لامیر المؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام که همان شرح صغیر نهج البلاغة ابن میثم است با تحقیق مرحوم استاد محقق سید جلال‌الدین حسینی آرموی، تهران: بی‌ناشر، ۱۳۴۹ش / ۱۳۹۰ق و نیز در قم: انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، بی‌تاریخ، ج ۱، درید + ۲۷۲ ص + ۷۵ ص + ۴۸ ص، به چاپ رسیده است.

۱۵. شرح نهج البلاغة، تحقیق جمعی از فضلا و مقابله شده با چند نسخه معتبر، تهران: انتشارات نصر، ۱۳۷۸ق، اج، ید + ۳۴۳ص و ۷-۱۳۴۸، ۵ جلد و بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۱۲ق/۱۹۹۲م، ۲ ج و تصحیح حاتمی بروجردی و دیگران، قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۳۶۲ش، ۵ جلد در ۴ مجلد و چاپ میرزا محمد تقی، ۱۲۷۶ق، چاپ سنگی، ۳ جلد در ۱ مجلد، ۶۳۴ص.

۱۶. غایة النظر، در علم کلام.

۱۷. القواعد فی اصول الدین.

۱۸. قواعد المرام فی علم الکلام (یا قواعد العقاید یا مقاصد الکلام)، تحقیق سید احمد حسینی، به کوشش سید محمود مرعشی نجفی، قم: کتابخانه بزرگ حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی رحمته، ۱۳۹۸ق، اج، ۲۹۸ص و ۱۴۰۶ق، اج، ۱۹۹ص.

این اثر شرح سخنان استادش علی بن سلیمان بحرانی در کلام است. یک نسخه بسیار نفیس و کهن ضمن مجموعه‌ای به شماره «۴» در کتابخانه بزرگ آیت الله العظمی مرعشی نجفی رحمته موجود است، که به خط عالم شیعی، ابوالفتح احمد بن ابی عبدالله بلکوبن ابی طالب آوی در سال ۷۱۷ق است و علامه حلی در همین نسخه به خط مبارک خود کاتب را ستوده است، و برای نخستین بار چاپ و منتشر گردید.

۱۹. المراسلة، نامه‌هایی است که به خواجه نصیرالدین طوسی نوشته است.

۲۰. المعراج السماوی.

۲۱. مقدمة شرح نهج البلاغة، تحقیق عبدالقادر حسین، بیروت: دارالشروق، ۱۴۰۷ق

۱۹۸۷م، اج، ۲۵۵ص.

۲۲. النجاة فی القيامة فی تحقیق امر الامامة، قم: مجمع الفکر الاسلامی، ۱۴۱۷ق، اج،

۲۶۴ص.

۲۳. نهج البلاغة (با حاشیه ابن میثم بحرانی و ابن ابی الحدید)، چاپ سنگی ایران:

سید محمود خوانساری و میرزا محمد رضا، ۱۳۱۲ق، اج، ۳۱۱ص.

در خاتمه به روان پاک و مطهر آن پیر روشن ضمیر، بنیانگذار این کتابخانه و گنجینه جهانی مخطوطات اسلامی، بزرگ فرهنگبان میراث اسلامی، پدر و مرادم، حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی رحمته - که در شهریور سال ۱۳۶۹ چشم از جهان فرو بست و این مجموعه سترگ و ثروت عظیم را در طبق اخلاص نهاد و تقدیم جامعه اسلامی

نمود تا همگان از آن بهره گیرند و همان گونه که با کتاب زندگی کرد، وصیت نمود پس از رحلت در کتابخانه خود و زیر پای افرادی به خاک سپرده شود که به دنبال تحصیل علوم آل محمد علیهم السلام به آن رفت و آمد می کنند - درود و سلام می فرستم و از روح بزرگ ایشان مدد می جویم که بتوانم این گنجینه معارف بشری را که در جهان از جایگاه ویژه و والایی برخوردار است، بیش از پیش توسعه دهم، تا نسل حاضر و نسل های آینده از این فرهنگستان عظیم بهره گیرند، ان شاء الله.

۱ | اختیار مصباح السالکین نهج البلاغه من کلام امیرالمؤمنین علیه السلام = مختصر مصباح السالکین = الشرح الصغیر نهج البلاغه (ادب و حدیث - عربی)

از: کمال الدین ابوعلی میثم بن علی بن میثم بحرانی (در گذشته به سال ۶۹۹ق).
گزارش متن: گزیده یا تلخیص شرح نهج البلاغه خود شارح با عنوان مصباح السالکین^۱ است که به سال ۵۶۸۱ هـ.ق به نام دو فرزند علاءالدین عطاملک بن بهاءالدین محمد جوینی (ابومنصور محمد و مظفرالدین ابوالعباس علی) گزیده ساخته است. این شرح مشهورترین شرح نهج البلاغه در سده ۷ ق می باشد که بیشتر به جنبه های کلامی و فلسفی پرداخته است. این اثر با تحقیق مرحوم محمد هادی امینی از سوی بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی در مشهد در سال ۱۴۰۸ ق به چاپ رسیده است.
آغاز: «بسملة، سبحان من حسرت أبصار البصائر عن كنه معرفته وقصرت ألسن البلغاء عن أداء مدحته وکیفیه صفته... و بعد، فلما كان من تمام نعم الله علی و کمال...».
انجام: «و قال أميرالمؤمنین علیه السلام أشد الذنوب ما استخف به صاحبه... يقال حشمة وأحشمة بمعنی أغضبه... و بالله التوفیق».

گزارش نسخه: نوع خط: نسخ □ کاتب: احمد بن محمود بن عبدالصمد بن محمد بن احمد بن اسماعیل گیلکی حسینی □ تاریخ کتابت: روز جمعه (بعد از نماز جمعه) ۷ ماه صفر الخیر سال ۹۶۱ هـ □ عناوین و نشانی ها: شنگرف □ نوع کاغذ: شرقی نخودی □ تعداد برگ: ۳۴۳ □ تعداد سطر: ۲۱ □ اندازه متن کتاب: $۱۶\frac{1}{4} \times ۱۱$ سانتیمتر □ اندازه جلد: $۲۶\frac{1}{4} \times ۲۰$ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج زرشکی، ضربی با ترنج.

۱. نسخه های گوناگون این شرح در این کتابخانه بزرگ موجود است و در صفحات بعدی همین فهرستواره به تفصیل به معرفی آنها پرداخته خواهد شد.

ویژگی‌های نسخه: در حاشیه تصحیح گردیده و متن نهج البلاغه با نسخه نفیسی مربوط به سال ۶۴۱ق [برگ ۳۴۱ الف] مقابله گردیده و اختلاف نسخه‌ها نیز در حواشی آمده است. اندکی حاشیه‌نویسی نیز با رمز «س» دارد. در آغاز و انجام تملک «علی بن حسین قهبانچی طبسی» و مهر مربع «و ما النصر إلا من عندالله عبده مهدیقلی ۱۱۱۴» همراه یک مهر ناخوانا «... محمد صفی...» آمده است. در انجام چند حدیث و نیز ابیات معروف «ابویوسف [یعقوب بن احمد]» در مدح کتاب شریف نهج البلاغه ثبت گردیده است. اندکی رطوبت دیده، بازسازی و مرمت مختصر در برخی برگ‌ها مشاهده می‌شود.

← الذریعة: ج ۱۴، صص ۱۴۹ - ۱۵۰ و ج ۲۰، ص ۱۹۸؛ دائرة المعارف بزرگ اسلامی: ج ۴، صص ۷۱۶-۷۱۷.

«شماره نسخه ۹۱۰»

۲ نسخه دیگر اختیار مصباح السالکین^۱ (۲)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: نوع خط: نسخ □ کاتب: محمد نقی بن میر حاج سمنانی □ تاریخ کتابت: یکشنبه ۶ ذی القعدة سال ۱۰۸۷ه □ عناوین و نشانی‌ها: شنگرف □ نوع کاغذ: شرقی نخودی □ تعداد برگ: ۲۵۳ □ تعداد سطر: ۲۰ □ اندازه متن کتاب: $۱۷\frac{۱}{۲} \times ۱۱\frac{۱}{۲}$ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۲۶×۲۰ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج مشکی، ضربی با ترنج.

ویژگی‌های نسخه: در حاشیه تصحیح و مقابله گردیده و علامت بلاغ دارد. در آغاز و انجام تملک «محمد باقر بن خدابخش تبریزی» با مهر بیضی «یا باقر العلوم» آمده است. تملکی بی نام همراه مهر بیضی «الواثق بالله الغنی عبده

۱. این نسخه در فهرست این کتابخانه نخست با عنوان شرح ابن ابی الحدید گزارش شده بود. متأسفانه فهرست نگار سابق کتابخانه در استدراک بعدی خود به اشتباه در راهنمای فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه: ج ۱، ص ۳۸ آن را به صورت شرح نهج البلاغه با شارحی ناشناخته آورده و حال آن که پس از تحقیق و تفحص مشخص شد نسخه مذکور نسخه‌ای از اختیار مصباح السالکین ابن میثم بحرانی می‌باشد که بدین وسیله مجدداً استدراک و تصحیح می‌گردد.

اسحاق الحسینی و تملکی نیز از «حسن مصطفوی»^۱ آمده با تاریخ ۱۳۷۰ هـ به انضمام یادداشت‌هایی درباره مطالعه کتاب از سوی «حاجی میرزا بزرگ حسینی» در تاریخ ۱۳۲۹ هـ و ۱۳۲۴ هـ در پشت برگ آغاز امضای پدر بزرگوارم «مرحوم آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی رحمته» با عبارت «شهاب‌الدین الحسینی المرعشی النجفی ۱۳۹۷ق» آمده است. از برگ دوم به بعد در هامش بخشی از آغاز دیوان حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام با مطلع:

الناس من جهة التمثال الأكفاء أبوهم آدم والأُم حواء

نگاشته شده و ناتمام رها گردیده است. حاشیه نویسی نیز با عنوان «اصل» دارد که به نظر می‌رسد مربوط به تصحیح و مقابله نسخه باشد. بخش‌هایی از برگ‌های نسخه در بخش مرمت این کتابخانه ترمیم گردیده است. اندکی رطوبت نیز به برخی برگ‌ها سرایت نموده است.

«شماره نسخه ۱۸۴۶»

۳ نسخه دیگر اختیار مصباح السالکین (۳)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: نوع خط: نسخ □ تاریخ کتابت: سده ۱۳ هـ □ عناوین و نشانی‌ها: سنگرف □ نوع کاغذ: فرنگی آهار مهر زده □ تعداد برگ: ۱۶۰ □ تعداد سطر: ۲۸ □ اندازه متن کتاب: ۱۲×۲۱ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۲۱×۳۰ سانتیمتر □ نوع جلد: مشمع مشکی، عطف تیماج مشکی.

ویژگی‌های نسخه: در حاشیه تصحیح و نسخه بدل‌ها با عبارت «خ ل» قید گردیده. در برخی برگ‌های پایانی آثار چربی است.

«شماره نسخه ۱۹۱۸»

۱. دانشمند فرزانه و عارف وارسته، مرحوم آیت‌الله حاج میرزا حسن مصطفوی است که آثار بسیاری را تألیف و منتشر ساخته است. این نسخه قبلاً در کتابخانه شخصی ایشان قرار داشته و این جانب حدود بیست سال گذشته آن را ضمن مجموعه‌ای از نسخه‌های خطی برای این کتابخانه بزرگ خریداری نمودم.

۲ نسخه دیگر اختیار مصباح السالکین (۴)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: نوع خط: نسخ □ کاتب: احمد بن محمد بن مبارک بن حسین ساری بحرانی □ تاریخ کتابت: چهارشنبه ۱۹ جمادی الثانی سال ۱۰۹۳ هـ □ عناوین و نشانی‌ها: شنگرف □ نوع کاغذ: فرنگی قدیم نخودی □ تعداد برگ: ۱۸۳ □ تعداد سطر: ۲۸ □ اندازه متن کتاب: ۱۰×۲۱ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۷ $\frac{۱}{۲}$ ×۲۹ سانتیمتر □ نوع جلد: دو رو تیماج فرسوده، درون: قهوه‌ای؛ برون: زرشکی، ضربی با ترنج و سرترنج، عطف تیماج قرمز. ویژگی‌های نسخه: در حاشیه تصحیح گردیده است.

«شماره نسخه ۳۵۹۹»

۵ نسخه دیگر اختیار مصباح السالکین (۵)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: نوع خط: نستعلیق □ تاریخ کتابت: اواخر سده ۹ هـ □ عناوین و نشانی‌ها: مشکی و شنگرف □ نوع کاغذ: شرقی آهار مهر زده □ تعداد برگ: ۲۲۰ □ تعداد سطر: ۱۹ □ اندازه متن کتاب: ۷ $\frac{۱}{۲}$ ×۱۲ $\frac{۱}{۲}$ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۷×۱۲ $\frac{۱}{۲}$ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج دارچینی، ضربی با ترنج. ویژگی‌های نسخه: در حاشیه تصحیح و نسخه بدل‌ها با عبارت «خ ل» در حواشی آمده است. برخی حواشی بر اثر برش نابجا در صحافی ساقط شده است. در برگ آغازین تملک «سید مهدی لاجوردی حسینی^۱» به سال ۱۳۶۷ ش، و تملک «نورالدین علی بن جعفر بن لطف الله عاملی میسی» با تاریخ ۱۱۴۰ هـ همراه مهر «صاحب...» (که در انجام نیز تکرار شده) و نیز تملک «محمد تقی

۱. این نسخه قبلاً در کتابخانه شخصی آیت‌الله حاج سید مهدی لاجوردی از عالمان و مدرّسان حوزه علمیه قم بوده و در یکی از مراحل، این جانب آن را با تعدادی نسخه نفیس دیگر برای این کتابخانه بزرگ خریداری نمودم. این جانب تاکنون طی چند مرحله نسخه‌های خطی بسیاری را از ایشان برای این کتابخانه بزرگ خریداری نموده‌ام.

طباطبایی تبریزی» با مهر بیضی «محمدتقی الحسینی ۱۲۱۶»، همچنین یک مهر دایره‌ای «عبد کمال‌الدین حسین» و مهر مربع «... شرف‌الدین صاحب... محمدعلی... الموسوی» و تملک‌های ناخوان دیگر همانند تملک‌های مربوط به سال ۱۱۹۳ هـ مشاهده می‌گردد. مهر و امضای پدر عزیزم مرحوم آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی رحمته در آغاز و انجام نسخه آمده است.

«شماره نسخه ۶۲۹۸»

۶ نسخه دیگر اختیار مصباح السالکین (۶)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: نوع خط: نسخ □ کاتب: علی بن ابی هاشم حسینی کورسرخ‌ی^۱
 □ تاریخ کتابت: جمادی الآخر سال ۷۲۵ هـ □ عناوین و نشانی‌ها: شنگرف
 (برخی نانوخته) □ نوع کاغذ: شرقی □ تعداد برگ: ۳۱۹ □ تعداد سطر: ۲۱
 □ اندازه متن کتاب: ۱۹ × ۱۲ $\frac{۱}{۳}$ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۹ × ۲۶ $\frac{۱}{۴}$ سانتیمتر □ نوع
 جلد: تیماج دارچینی ضربی با ترنج.

ویژگی‌های نسخه: این نسخه به علت نزدیکی تاریخ کتابت به عصر شارح از نفاست ویژه برخوردار است؛ در حاشیه تصحیح گردیده. متن اصلی نهج البلاغه با شنگرف نگاشته شده است. در آغاز یادداشت‌هایی در خصوص شارح (ابن میثم بحرانی) با مهر دایره‌ای گوناگون ناخوانا و نیز تملک «محمد بن علی بن حیدر بن حسن بن حیدر نعیمی بحرانی» (در انجام نیز آمده) به انضمام یک مهر شلجمی «خلیل الله الحسینی» و چند مهر محو شده دیگر به همراه مهر و امضای پدر عزیزم آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی رحمته. اندکی رطوبت به برگ‌های آغازین سرایت نموده و برخی از آنها نیز در این کتابخانه بزرگ ترمیم گردیده است.

«شماره نسخه ۶۷۳۶»

۷ نسخه دیگرِ اختیار مصباح السالکین (۷)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: نوع خط: نسخ مُعرب □ تاریخ کتابت: دهه پایانی ماه جمادی
 الأول سال ۷۱۳ هـ □ عناوین و نشانی‌ها: شنگرف و مشکى □ نوع کاغذ: شرقی
 □ تعداد برگ: ۲۱۴ □ تعداد سطر: ۲۷ □ اندازه متن کتاب: $۲۳\frac{۱}{۴} \times ۱۶\frac{۱}{۴}$ سانتیمتر
 □ اندازه جلد: $۲۲ \times ۳۰\frac{۱}{۴}$ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای تیره.^۱
 ویژگی‌های نسخه: این نسخه نیز به علت نزدیکی تاریخ کتابت به عصر شارح
 از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. در حاشیه تصحیح گردیده
 و حاشیه‌نویسی نیز در برخی برگ‌ها دیده می‌شود. در آغاز اجازه‌ای از
 «عبدالمحمود بن امیر الحاج المجاور» که برای «شمس‌الدین محمد بن جمال
 الدین احمد الفقيه الاحساوی» به تاریخ ۱۶ محرم سال ۸۴۱ هـ نگاشته، آمده
 است، متن آن چنین است:

«بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين، الحمد لله رب العالمين والصلوة على خير
 المرسلين محمد، وآله الطيبين الطاهرين وسلم تسليمًا، أما بعد: فقد أجزت رواية
 هذا الكتاب والعمل بما فيه للمولى الشيخ العالم الفاضل الكامل شمس الدين
 محمد بن المولى العالم الفاضل الكامل الشيخ جمال الدين أحمد الفقيه
 الأحساوي كما أجازني المولى الشيخ العالم الفاضل المحقق المدقق لسان
 الحكماء والمتكلمين، وارث علوم الأنبياء والمرسلين، أبو عبد الله المقداد
 الأسدي رحمته الله عن شيخه الإمام العلامة السيد جلال الملة والحق والدين، شرفشاه
 الحسيني - طاب ثراه - عن شيخه المولى الإمام الأعظم، قدوة علماء الأمة، فائق
 المجتهدين، الشيخ فخر الملة والدين أبي طالب محمد، عن والده المولى الشيخ
 العالم الفاضل الكامل المكمل قدوة العلماء، لسان الحكماء، سلطان المجتهدين،
 جمال الملة والدين، أبي منصور الحسن بن سيد الدين يوسف بن مطهر عن

۱. این نسخه بسیار کهن و نفیس، همچنين نسخه کهن و نفیس قبلی را افزون بر سی سال قبل در تهران برای این کتابخانه بزرگ خریداری نموده‌ام.

مصنّف هذا الكتاب، فأجزت له قراءة هذا الكتاب متنه وشرحه وروايتها، فليرو ذلك محتاطاً... بالشرائط المعتبرة لمن شاء وأحب، وكتبه الفقير إلى الله تعالى عبد المحمود بن أمير الحاج المجاور - عفا الله عنهما - في تاريخ سادس عشر شهر محرّم الحرام سنة إحدى وأربعين وثمانمئة والحمد لله وحده.

و نیز در همان برگ آمده که در سال ۷۵۸ هـ نسخه را «فخرالدین (فخرالمحققین) فرزند علامه حلّی» به «ابوالخیر بن اصلان قزوینی» بخشیده است. در همان برگ تملک «احمد بن محمد بن علی بن محمد الفقیه» و نیز یادداشتی مبنی بر انتقال نسخه از «ابوالخیر بن محمد» با تاریخ ۸۹۴ هـ و تملک «حسین بن محمد...» و همچنین تملک «حسین النادم» آمده است. در آغاز و انجام نسخه، مُهر و امضای مرحوم پدرم حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی رحمته آمده است. اندکی رطوبت و آسیب دیدگی در برخی برگ‌ها دیده می‌شود، البته بیشترین برگ‌های نسخه از سوی کارشناسان بخش مرمت این کتابخانه بزرگ ترمیم گردیده است. در آغاز از این نسخه تحت عنوان مصباح السالکین یاد شده که در واقع گزیده آن است نه متن آن. در برگ پایانی یادداشتی در حاشیه آمده، مبنی بر این که «علی بن حسن بن احمد بن مظاهر» نسخه‌ای از آن را نویسانده است و نیز روایتی مربوط به «فاطمه زهراء علیها السلام» و همچنین برگ بعدی آن فائده‌ای است در خصوص «مارقین و ناکثین و قاسطین» که گویا از یکی از شروح نهج البلاغه (شاید ابن ابی الحدید) نقل گردیده و احتمالاً برگ‌گی از آن شرح باشد.

«شماره نسخه ۷۰۴۶»

۸ نسخه دیگر اختیار مصباح السالکین (۸)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: نوع خط: نسخ مُعرب □ تاریخ کتابت: سده ۱۱ هـ □ عناوین و نشانی‌ها: شنگرف (برخی نانوشته) □ نوع کاغذ: شرقی □ تعداد برگ: ۲۳۶ □ تعداد سطر: ۲۰ □ اندازه متن کتاب: ۱۷×۱۳ سانتیمتر □ اندازه جلد:

۱۹ $\frac{1}{4}$ × ۲۵ $\frac{1}{4}$ سانتیمتر □ نوع جلد: مقوایی باروکش کاغذی کِرم، عطف تیماج قهوه‌ای.

ویژگی‌های نسخه: در حاشیه تصحیح و مقابله گردیده و علامت بلاغ دارد [برگ ۲۱۲ الف] حاشیه نویسی اندکی نیز دارد، نسخه بدل‌ها با عبارت «خ ل» در حواشی آمده است. در آغاز فایده‌ای در معرفی «ابن میثم بحرانی» (شارح) به خط «محمد رضا بن محمد حسن» در تاریخ رجب سال ۱۱۶۷ ق آمده است. برخی برگ‌ها مرمت و بازسازی گردیده است.

«شماره نسخه ۱۰۷۲۲»

۹ نسخه دیگر اختیار مصباح السالکین^۱ (۹)

آغاز: «قال السيد الشريف ذو الحسين... و بعد فهذا كتاب يحتوي على مختار كلام أمير المؤمنين - صلوات الله عليه - و جهته في جميع فنونه...»
انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: نوع خط: نسخ گوناگون □ کاتب: صالح بن علی و ... □ تاریخ کتابت: شنبه ۱۴ رجب سال ۱۱۱۲ ه □ عناوین و نشانی‌ها: شنگرف □ نوع کاغذ: فرنگی آهار مهر شده □ تعداد برگ: ۱۴۳ □ تعداد سطر: ۳۳ □ اندازه متن کتاب: ۱۲ $\frac{1}{4}$ × ۲۲ $\frac{1}{4}$ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۲۰ $\frac{1}{4}$ × ۳۱ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج مشکی مجدول.

ویژگی‌های نسخه: در حاشیه تصحیح گردیده و حاشیه نویسی اندکی نیز دارد بارموز «ع ن»، «۱۲»، «۵» و ... در آغازین برگ، تملک «ظاهر بن عوض» همراه مهر ناخوانای وی و نیز در پشت برگ «۵» مهر مربع «العبد المذنب عبدالله ۱۱۱۱» آمده است. نام برخی عناوین در حاشیه به شنگرف درشت ثبت گردیده است. این نسخه را چندین نفر استنساخ نموده‌اند.

«شماره نسخه ۱۱۹۲۸»

۱۰. نسخه دیگر اختیار مصباح السالکین (۱۰)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: نوع خط: نسخ مُعرب □ تاریخ کتابت: نیمه نخست سده ۸ هـ □ عناوین و نشانی‌ها: سنگرف □ تعداد برگ: ۳۰۹ □ تعداد سطر: ۲۱ □ اندازه متن $۱۱ \times ۱۷ \frac{۱}{۳}$ سانتیمتر □ اندازه جلد: $۱۸ \times ۲۵ \frac{۱}{۳}$ سانتیمتر □ نوع جلد: نیمه راست تیماج قهوه‌ای روشن، ضربی با ترنج و سر ترنج زمینه گل و بوته و طرح‌های اسلیمی، با عطف و مغزی تیماج قهوه‌ای، نیمه چپ دو رو تیماج درون: زرشکی با مغزی قهوه‌ای روشن؛ برون: قهوه‌ای روشن بلبه برگردان.

ویژگی‌های نسخه: نسخه‌ای نفیس است، در حاشیه تصحیح و مقابله گردیده است (برگ ۱۴۴ ب «بلغ» دارد)؛ برگ آغازین و انجام نسخه نونویس گردیده است (شاید در سده ۱۱ هـ)، حاشیه‌نویسی اندکی با نشان «۵» دارد، برخی حواشی نونویس با قلم قرمز به فارسی نگاشته شده است. دستخط عالم بزرگ شیعی «حسن بن علی بن شدقم حسینی مدنی» (در گذشته سال ۹۹۹ هـ) در برگ «۴۹ ب» آمده است. شماره خطبه‌های شرح شده بر فراز برگ‌ها در گوشه سمت چپ دیده می‌شود. بخش‌هایی از برخی برگ‌ها ترمیم و بازسازی گردیده است. در برگ آغازین نسخه دستخط محمد امین خنجی^۱ در معرفی اثر و مؤلف و شارح آن و نیز کیفیت نسخه به انضمام فهرستی از مطالب و عناوین اثر در برگ‌های جداگانه نگاشته شده است. در آغاز همچنین تملک فرزند حجت‌الاسلام شفتی (ظاهراً)، سید اسدالله بن محمد باقر موسوی در سال ۱۲۷۴ هـ با مهر بیضی شکل «عبده الراجی اسدالله بن محمد باقر الموسوی» آمده است. در صورت صحت این مطلب، این نسخه بایستی

۱. مرحوم استاد محمد امین خنجی از مجموعه‌داران نسخه‌های کهن و نفیس خطی در تهران بود. وی از افراد متمکن و تنها نسخه‌های کهن عربی و اندکی فارسی را که در سده‌های ۹ هـ یا قبل از آن کتابت شده، گردآورده بود. وی قبل از پیروزی انقلاب در تهران درگذشت. این‌جانب در چندین مرحله بیشترین نسخه‌های نفیس او را از برخی کتابفروش‌ها در تهران برای این کتابخانه بزرگ خریداری نمودم.

همان نسخه‌ای باشد که مرحوم آغابزرگ در الذریعة (ج ۱۴، ص ۱۵۰) گزارش نموده که در کتابخانه حاج آقا حفید حجت الاسلام شفتی در اصفهان موجود بوده است.

«شماره نسخه ۱۳۶۸۴»

۱۱ نسخه دیگر اختیار مصباح السالکین (۱۱)

آغاز: «بسملة، قال السيد الشريف ذوالحسبين... الحمد لله الذي جعل الحمد، ثمناً لنعمائه... باب المختار من خطبه و يدخل في ذلك... فمن خطبته عليه السلام يذكر فيها خلق السماء والارض... قال السيد التصديق بذكره تعالى واجب لأنه المبدأ الأول بجميع الموجودات...».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: نوع خط: نستعلیق □ کاتب: فرج الله بن محمد □ تاریخ کتابت: سال ۱۰۷۴ ه □ محل کتابت: بصره □ عناوین و نشانی‌ها: قرمز □ نوع کاغذ: شرقی نخودی □ تعداد برگ: ۱۰۳ (۱۹ب - ۱۲۲ب) □ تعداد سطر: ۲۷ □ اندازه متن کتاب: $۸\frac{1}{4} \times ۲۰\frac{1}{4}$ سانتیمتر □ اندازه جلد: $۱۳ \times ۲۵\frac{1}{4}$ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج یشمی یا زیتونی تیره، ضربی، مجدول با ترنج و سرترنج زمینه گل و بوته و طرح‌های اسلیمی □ رقم کاتب: «کتبه الحقیق الفقیر المعترف بالذنب والتقصیر بید نفسه لنفسه فرج الله بن محمد - عفی الله عنهما و عن كافة المؤمنين والمؤمنات بمنه و لطفه - و قد وافق ذلك أصیل الجمعة ثالث عشر شهر عاشورا الحرام فی البصرة المحمّیة بعنی عناية الملك العلام أحد شهور سنة أربع و سبعین بعد الألف والحمد لله رب العالمین».

ویژگی‌های نسخه: در حاشیه تصحیح گردیده، حاشیه نویسی نیز با نشان‌های «م»، «۱۲»، «ص» و غیر آنها دارد. برخی عناوین به خط ریز در هامش نگاشته شده است لیکن بر اثر برش نابجا، هنگام صحافی بخش‌هایی از آنها ساقط گردیده است.

«شماره نسخه ۱۳۷۲۹/۴»

۱۲ انوار الفصاحة و أسرار البراعة = انوار الفصاحة و أسرار البلاغة

(ادب و حدیث - فارسی و عربی)

از: نظام‌الدین حکیم‌الملک احمد بن علی بن حسن بن ملک نظام‌الدین مریدانی لاهیجانی گیلانی (درگذشته بعد از سال ۱۰۳۵ ق).

آغاز: «بسمله و به نستعین، الحمد لله الذی دلّ علی ذاته بذاته و جلّ عن مغایرة صفاته و تنزهه عن مجانسة مخلوقاته... أما بعد فبقول الفقیر الی الله الغنی، نظام‌الدین أحمد الجیلانی، لماکان کتاب نهج البلاغة و نمط الفصاحة، و طرق الخطب و الكتابة، و سبل الموعظة و الخطابة، الذی جمعه السید السند الشریف الجلیل...».

انجام: «مذکور فی التفاسیر و کتب القصص و الأخبار و به نختم الکلام و بالله العصمة و التوفیق...؛ قدتمّ المجلّد الثالث من کتاب أنوار الفصاحة و أسرار البراعة لشرح نهج البلاغة، علی یدی القاصرة الکاسرة البائدة الدائرة مؤلفه المحتاج الملتجیء الی غفران ربّه الملك الغنی نظام‌الدین بن علی بن الحسن الجیلانی المریدانی - عفی الله عنهم - فی یوم الأحد البقین (کذا) سبعة آیام من شوال سنة خمس و ثلاثین و ألف من الهجرة المقدّسة خیر البریة، و صلّی الله علی محمّد و آله أفضل الصلوة و أكمل التحیة.»

گزارش متن: ترجمه و شرحی است بر نهج البلاغه که برخی همچون آغا بزرگ تهرانی و ابن یوسف حدائق^۱ آن را گزیده و ساخته شرح ابن میثم بر شمرده‌اند، لیکن شارح در مقدمه گوید که برای نگارش آن، شرح‌های ابن میثم و ابن ابی‌الحدید و جز آن را بررسی نموده و به خصوص از خود کتاب نهج البلاغه بهره جسته است، زیرا بخشی از نهج البلاغه همچون قرآن کریم بخش دیگر را تفسیر می‌کند. به هر تقدیر به نظر می‌رسد شارح در این اثر بیشترین بهره را از شرح نهج البلاغه ابن میثم بحرانی برده است، چنان که در مقدمه آورده: «... نقصد اقتصار شرح المتکلم البحرانی و تلخیصه و تقریره و توضیح کلامه علیه السلام من غیر تعرّض للردّ علی الشارح...».

۱. مرحوم آیت‌الله ابن یوسف حدائق شیرازی از علمای مقیم تهران در نیمه سده ۱۴ هـ بود. وی ضمناً کتابشناس و نسخه‌شناس برجسته‌ای بود و یک جلد از نخستین مجلّات فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مدرسه سپهسالار تهران را نگاشته و منتشر گردیده و یکی از بهترین و دقیق‌ترین فهرست‌های موجود به شمار می‌آید. همچنین ایشان کتابخانه بسیار نفیسی بالغ بر سیصد نسخه خطی داشت. چند سال قبل فرزند وی که دانشمندی برجسته و یکی از طراحان سفینه‌های فضایی و از تصمیم‌گیرندگان سازمان فضائی آمریکا «ناسا» می‌باشد، از بستگان خویش خواسته بود که نسخه‌ها را به فروش برسانند، این جانب ضمن اطلاع به اتفاق یکی از همکارانم عازم شیراز شدیم و در همان ساعات نخست نسخه‌ها را ارزشیابی نمودیم و برای این کتابخانه بزرگ خریداری کردیم.

جهت آشنایی بیشتر با این اثر، بخش‌هایی از مقدمه آن نقل می‌شود: «... و شراحه وان اجتهدوا و بلغوا مرتبة القصوى من الشرح والبيان و درجة العليا من الإيضاح و التبيان و جمعوا جواهر كثيرة و لآلی عديدة من النكات و الإشارات... إلا أنهم طوّلوا الكلام في الكتاب بالإكثار في الألفاظ و نقل الأمثال و الأخبار و ذكر الفصول و الأبحاث و الأبواب... و كنت غوّاص هذه البحار أشهراً و سنين و جمعت زبدة أفكارهم و خلاصة أنظارهم و أصنفت فيها ما عثرت عليها منفرداً من الفرائد... فرأيت أن أشرحه شرحاً يذلل من الألفاظ صعابه و يكشف عن وجوه عرائس الأبيكار نقابه و يرفع الحجاب و يظهر اللباب مقتصراً على حلّ ألفاظه و توضيح معانيه و التصريح بتحليل تركيباته و تنقيح مبانيه، مجتهداً في تقرير قواعده و تحرير معاقده و تفسير مقاصده و تكثير فوائده و بسط موجزه و حلّ ملغزه و تقييد مرسله و تفصيل مجمله على قدر الوسع و الطاقة، محترزاً عن الإطناب في المقال و تقرير السؤال و الجواب و تحرير الفصول و الأبواب، مستفيداً أكثره من هذا الكتاب، فإنه كالقرآن الكريم بعضه يفسر بعضاً و من شرح المتكلم الفاضل الكامل ابن میثم البحرانی و من شرح العلامة الفاضل ابن ابی الحديد و غير ذلك من الشروح و الكتب المصنفة من كل فنّ أو شرح المشكلات و تقرير المعضلات و استخراج العلوم و الصناعات... مع هذا جاء هذا الشرح بحمد الله تعالى أعذب من نسيم السحر و أطيب من سمر القمر... و اشترط على نفسي أن أترجم أولاً كلامه عليه السلام و كلام السيد السند الرضى - نورالله مرقدہ - و أكتب معنى كل لفظ تحته بالفارسية ليكون نفعه عاماً، ثمّ أبين اللغات التي يحتاج إلى بيان، ثمّ أشير إلى الإشارات التي وقفت في الكلام إلى آيات القرآن أو الحديث أو القصص أو الأمثال، ثمّ إلى حلّ تراكيبه و إيضاح مقاصده و معانيه، ثمّ إلى ذكر التأويل و النقل و التوجيه إن احتاج إليه و نقصد اقتصار شرح المتكلم البحرانی و تلخيصه و تقريره و توضيح كلامه عليه السلام من غير تعرّض للرد على الشارح...».

نظام الدین گیلانی این شرح را در سه جلد قرار داده و مقدمه‌ای در چهار نهج در آغاز آن بدین ترتیب آورده است: النهج الأول: فی مباحث الدلالات و ما يتعلّق بها؛ النهج الثاني: فی محسنات البديع؛ النهج الثالث: فی الخطابة؛ النهج الرابع: فی الإمامة. چنان‌که گذشت شارح متن کامل نهج البلاغه را نقل کرده، بعد به ترجمه فارسی آن پرداخته و بعد به شرح و تفسیر روی کرده است.

شارح جلد نخست را در روز دوشنبه، ۸ محرم سال ۱۰۳۴ هـ در اصفهان به پایان رسانده است؛ برای جلد دوم خطبه‌ای جدید انشاء نموده و از شرح خطبه «أما بعد فان الأمر ينزل من السماء إلى الأرض كقطر المطر...» آغاز کرده و تألیف این جلد را در ۱۰۳۴ ق به انجام رسانده است. برای جلد سوم نیز خطبه جدیدی نگاشته و از شرح خطبه «نحمده علی ماکان و نستعینه من أمرنا علی ما یکون...» آغاز نموده و نگارش آن را در شوال ۱۰۳۵ ق به پایان برده است.

نظام‌الدین گیلانی در جای‌های مختلف تصریح نموده که آن را أنوار الفصاحة و أسرار البراعة نامیده است، أما در الذریعة (ج ۲، ص ۴۳۶) و فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران (ج ۲، ص ۴) انوار الفصاحة و أسرار البلاغة نامیده شده است.

ناگفته نماند که در نام شارح نیز ناهماهنگی رخ داده است، در الذریعة نظام‌الدین علی بن حسن بن نظام‌الدین جیلانی معرفی شده و در نسخه دانشگاه تهران، نظام‌الدین احمد گیلانی آمده است و مرحوم ابن یوسف شیرازی در فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مدرسه سپهسالار از او به نام نظام‌الدین گیلانی ملقب به حکیم‌الملک یاد کرده است. در نسخه موجود که به خط مؤلف است نظام‌الدین احمد بن علی بن حسن بن ملک نظام‌الدین مریدانی لاهیجانی گیلانی ثبت گردیده است. به هر حال وی همان دانشمندی است که با سلطان عبدالله قطب‌شاه هندی^۱ (۱۰۳۵ - ۱۰۸۳ ق) ارتباط داشته و از شاگردان جناب میرداماد بوده و تألیفات بسیاری دارد، از جمله: مرآة الإله، أسرار الأطباء، شجرة دانش، مضار دانش و...؛ شرح حال وی در طبقات أعلام الشيعة آمده و در باره اتحاد مؤلف أنوار الفصاحة با مؤلف مضار دانش اظهار بی‌اطلاعی گردیده است.^۲

گزارش نسخه: نوع خط: نستعلیق (متن نهج البلاغه به خط نسخ مُعرب)

کاتب: (شارح) نسخه اصل به خط نظام‌الدین احمد بن علی بن حسن بن

۱. خاندان قطب‌شاهی هند در عصر صفویه در حیدرآباد و مناطق پیرامون آن می‌زیستند، تشیع مردمان آن منطقه از هند مرهون تلاش‌های سلاطین قطب‌شاهی شیعی است که با سلاطین صفوی ایران روابط نزدیک داشتند، به شاعران پارسی‌گوی علاقه‌مند بودند و بسیاری از شاعران ایران به دربار آنان شتافتند. این‌جانب در سفر دوم به منطقه حیدرآباد دکن از مدفن هفت تن آنان که در باغ بزرگی به نام هفت‌گنبد در حومه شهر حیدرآباد قرار دارد بازدید نمودم. آنها کتابخانه بسیار نفیسی نیز داشته‌اند و پس از درگذشت آنان متفرق شده و نسخه‌های آن در کتابخانه‌های مختلف موجود می‌باشد، از جمله در کتابخانه بزرگ ما تعدادی از آنها وجود دارد که مه‌مهور به مهر برخی از آنها می‌باشد.

۲. الروضة النضرة فی المئة الحادیه عشرة: صص ۲۱-۲۲.

نظام الدین جیلانی لاهیجانی مریدانی □ تاریخ کتابت: (تألیف) جزء اول: دوشنبه، ۸ محرم سال ۱۰۳۴ هـ در اصفهان؛ جزء دوم: جمادی الاولی سال ۱۰۳۴ هـ؛ جزء سوم: یکشنبه، شوال سال ۱۰۳۵ هـ □ تعداد صفحات: ۷۹۵ ص □ تعداد سطر: ۲۵.

ویژگی های نسخه: در حاشیه تصحیح شده است، در صفحه عنوان نام کتاب و مؤلف بدین صورت ثبت شده است: شرح کتاب نهج البلاغه المسمی بأنوار الفصاحة و أسرار البراعة للمصنّف نظام الدین أحمد الجیلانی. در آغاز و انجام نسخه فواید پراکنده و تملک های مختلفی آمده است، از جمله در آغاز نسخه خطبه موقه (بی الف) منسوب به حضرت امام علی علیه السلام^۱ به خط نظام الدین احمد جیلانی (مؤلف انوار الفصاحة) آمده است. سند خطبه در نسخه موجود چنین است:

«قال علی بن محمد بن أبی الحسن بن عبدالصمد التمیمی السبزواری، حدّثنا الشیخ الفقیه العالم الوالد، قال حدّثنا الشیخ الفقیه أبو الحسن علی بن عبدالصمد التمیمی والدی علیه السلام، قال حدّثنا أبو جعفر علی بن الحسن الجوزی علیه السلام، قال حدّثنا أبو جعفر علی بن الحسن بن موسی بن بابویه القمی، عن محمد بن زکریا الجوهری، عن محمد بن عماره، عن أبیه، عن أبیه، عن محمد بن ثابت، عن الصادق علیه السلام، عن أبیه، عن جدّه علی بن الحسن، عن علی بن أبی طالب علیه السلام...».

چنین نامه های حضرت امام علی علیه السلام به معاویه بن ابی سفیان و عمرو بن العاص و پاسخ های آنان به آن حضرت به نقل از اخبار الطوال دینوری آمده است. و نیز ابیات عربی از صفی الدین حلی در مدح امیر المؤمنین علیه السلام و کلمات قصار امام علی علیه السلام به نقل از کتاب الحکم شیخ عارف احمد جیلانی، به خط عامر بن محمد در سال ۱۱۲۲ هـ کتابت شده است. و نسخه حلف بین آل قحطان و ربیعه، به خط همو از اخبار الطوال دینوری نقل شده است. و در پایان نسخه مطالبی از کتاب المناقب والمثالب، به خط عامر بن محمد در سال ۱۱۲۹ هـ درج شده است و نیز تملک کاتب مذکور عامر بن محمد بن عبدالله بن عامر بن علی بن

۱. خطبه موقه در نهج البلاغه نیامده، ولی تاکنون بارها به چاپ رسیده است، از جمله در دفتر دهم میراث حدیث شیعه: صص ۱۹-۳۴ آمده است.

محمد بن علی الہدوی الفاطمی الحسنی العلوی^۱ در ربیع الآخر سال ۱۱۲۶ھ آمدہ است.

ہمچنین در آغاز نسخہ چند تاریخ زادروز مربوط بہ سالہای ۱۰۵۴ و ۱۰۶۳ و ۱۰۶۱ھ دیدہ می شود و تملک عامر بن محمد در صفر سال ۱۰۲۲ھ و بہ عاریت گرفتن نسخہ از سوی عبد اللہ بن علی غالبی و بہ ارث رسیدن نسخہ بہ چند نفر و تملکی بہ سال ۱۲۵۰ھ در صفحات نخستین نسخہ درج گردیدہ است. نسخہ اصل: موجود در کتابخانہ سید محمد بن عبدالعظیم الہادی در یمن بہ شمارہ ۳۹۸ (شمارہ نسخہ عکسی در کتابخانہ بزرگ آیت اللہ العظمیٰ مرعشی نجفیؑ: ۱۲۶۳).

← الذریعہ: ج ۲، ص ۴۳۶ و ج ۱۴، ص ۱۳۶؛ الروضۃ النضرۃ فی المئۃ الحادیۃ عشرہ: صص ۲۱ - ۲۲؛ فہرست نسخہہای خطی کتابخانہ دانشگاہ تہران: ج ۲، صص ۴ - ۶؛ فہرست نسخہہای خطی کتابخانہ مدرسہ سپہسالار: ج ۲، صص ۵۳ و ۱۳۱؛ معجم الآثار المخطوطۃ حول الإمام علی بن ابی طالبؑ: ص ۴۶؛ نہج البلاغہ از منظر فرزندانگان: ص ۲۴۳؛ مصادر التراث فی المكتبات الخاصۃ فی الیمن: ج ۱، ص ۵۱۲.

(کلام - عربی)

۱۳ رسالۃ العلم

از: کمال الدین ابو جعفر احمد بن علی بن سعید بحرانی، (درگذشتہ قبل از سال ۶۷۲ھ).

آغاز: «بسملة، الحمد لله على ما أولينا من ملامح مناهج التوفيق وهدانا من مطارح مدارج التحقيق... أما بعد فإن الله تعالى وفقني فيما مضى من الأيام وألقى زمامي بيد المولى... كمال الملة والدين أبي جعفر أحمد بن علي... و من هنا ابتداء الإمام كمال الدين في المقال: بسم الله الرحمن الرحيم اعلم - أدام الله هدايتك - أن المتكلمين أطلقوا...»
انجام: «المكتسب الذي ليس باستدلالي ما حصل عن تذكر النظر، فإنه عندهم لا يسمي استدلالاً وسيأتي الكلام على ذلك في باب إلى مفرد».

۱. سید عامر بن محمد حسنی یمنی (۱۰۶۲ - ۱۱۳۵ھ) از دانشمندان زیدیه است که تألیفاتی داشته، از جمله بنیة المرید و انس الفرید (نک: أعلام المؤلفين الزيدية: صص ۵۲۴ - ۵۲۵؛ مؤلفات الزيدية: ج ۱، ص ۲۱۱).

گزارش متن: رساله‌ای است در موضوع علم علی الاطلاق در ۲۴ مسأله که مؤلف فاضل آن کمال الدین ابوجعفر بحرانی، هنگام نگارش و تدریس همزمان با تألیف پس از بیان فروع این علم، دعوت حق را لبیک گفته و چنان که شاگردش در مقدمه کتاب گوید: «پس آن را با اعتماد به این که به نوادر و مشکلات آن بحث واقف شوم، آن را به یگانه زمان... محمّد بن محمّد الطوسی فراز آوردم...» و الحق در حق خواجه، مدح بلیغ و ثنای جمیلی که در شأن محقق طوسی باشد با فصیح‌ترین عبارات یاد کرده، سپس گوید: «پس با بلندترین همت و اراده به فریادم رسید و با بارزترین دست با مواهب سعادت خوشبختم نمود و با برق نگاه‌هایش شب مرا مهتاب کرد و با درخشش اسرار نهانش روزم را روشن...» پس خدایش از جانب گروه‌های دانشمندان بهترین پاداش را به او دهد...».

سپس گوید امام کمال الدین این‌گونه سخن آغاز کرد: «اعلم - أدام الله هدايتك - أن المتكلمين أطلقوا القول بأن العلم تابع للمعلوم و أطبقوا على صحة هذا الحكم و ربما ذهب بعضهم...» تا آنجا که مقدمه کتاب به انجام می‌رسد و در آنجا (برگ ۱۵) گوید: «و از این جا شارح فاضل نصیر الحق والملة والدين آغاز نمود». خواجه نصیر نیز بعد از بسمله و بیان ارجوزه‌ای از نامه و مؤلف آن تجلیل شایانی نموده و به شرح رساله با عنوان‌های «قال - اقول» پرداخته است. بنابراین باید دو رساله را یکی به شمار آورد. حدود پانزده سطر از این مقدمه اثر «کمال الدین میثم بحرانی» می‌باشد، چنان که در سرآغاز نسخه نیز چنین آمده: «رسالة المحقق الحبر المدقق کمال الملة والدين میثم البحرانی فی مسألة العلم، التي أتمها بتحقيق كلامه علامة زمانه نصير الحق والملة والدين، بعد ما عرج على مقبل الرضوان مؤلفها - طاب الله ثراه - بغير الفور يعقبه^۱ الا تمام».

گزارش نسخه: نوع خط: نستعلیق □ کاتب: [محمّد علی بن عبدالکریم بن محمّد علی بن کلیم الله بن محمّد قاسم تفرشی] □ تاریخ کتابت: [سال ۱۲۷۴ هـ (به قرینه برگ ۲۰ الف)] □ عناوین و نشانی‌ها: مشکى □ نوع کاغذ: فرنگی نخودی □ تعداد برگ: ۳ (۱۳ الف - ۱۵ الف) □ تعداد سطر: ۲۹ □ اندازه متن کتاب: $۱۱\frac{1}{۳} \times ۱۶\frac{1}{۳}$ سانتیمتر □ اندازه جلد: $۱۷\frac{1}{۳} \times ۲۲$ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج زرشکی با ترنج ضربی، زمینه گل و بوته.

ویژگی های نسخه: در حاشیه تصحیح گردیده و نسخه بدل ها با عبارت «خ ل» در حاشیه آمده است. در هامش برگ «۱۴ الف» این رباعی آمده:
 یک چشم من از درد جدایی بگریست چشم دگرم کرد بخیلی نگریست
 در روز وصال خود فرازش کردم گفتم نگرستی نباید نگریست
 ← الذریعة: ج ۱۵، صص ۳۱۵ - ۳۱۶؛ فهرست آل بابویه و علماء البحرین: صص ۶۸، ۹۲ - ۹۳.

«شماره نسخه ۱۱۱۱۰/۲»

۱۲ نسخه دیگر رساله العلم (۲)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «قال بسم الله الرحمن الرحيم؛ اعلم - أدام الله هدايتك - أن المتكلمين أطلقوا... و معلوم أن الأمر ليس على هذا فثبت أن الاعتقاد الذي هو جنس...» افتاده.
 گزارش متن: در این نسخه، فقط بخش آغازین این اثر آمده و بقیه مطالب افتاده است. به نظر می رسد این نسخه حاوی شرح خواجه نصیرالدین طوسی رحمه الله نیز بوده که ساقط گردیده است، چنانچه بر فراز برگ آغازین نیز چنین آمده: «رسالة العلم للشيخ كمال الدين و شرحه لحضرة الخواجه نصيرالدين الطوسي رحمه الله».

گزارش نسخه: نوع خط: نسخ و نستعلیق □ کاتب: [شیخ ضیاءالدین ابن یوسف شیرازی حدائقی (به قرینه برگ ۴۱ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال ۱۳۵۲ هـ] □ محل کتابت: [مدرسه عالی سپهسالار تهران] □ عناوین و نشانی ها: مشکی □ نوع کاغذ: فرنگی خطدار □ تعداد برگ: ۱ (۴۲ الف - ۴۲ ب) □ تعداد سطر: ۱۹ □ اندازه متن کتاب: $11 \times 16 \frac{1}{4}$ سانتیمتر □ اندازه جلد: $13 \times 20 \frac{1}{4}$ سانتیمتر.

ویژگی های نسخه: این نسخه به قرینه رساله پیشین این مجموعه به خط آیت الله ابن یوسف حدائق شیرازی در مدرسه عالی سپهسالار (شهید مطهری) تهران کتابت گردیده است.

«شماره نسخه ۱۱۲۹۴/۸»

۱۵ نسخه دیگر رساله العلم^۱ (۳)

آغاز: افتاده «... تلك الصور علوماً فيكون... (۲۳ الف) و يتفرع على هذا الأصل مسائل الأولى في قسمة العلم على الأقسام التي ينبغي أن يكون له...».

انجام: «و جملة هذه العلوم عندهم يسمي عقلاً و بها يصح اكتساب العلوم النظرية، و أما المكتسب الذي ليس باستدلالي ما حصل عن تذکر النظر، فإنه عندهم لا يسمي استدلالياً و سيأتي الكلام على ذلك في باب مفرد، ان شاء الله تعالى».

گزارش متن: این نسخه را متأسفانه فهرست نگار سابق این کتابخانه بزرگ انداخته که بدین وسیله تصحیح و استدراک می‌گردد. در این نسخه بخش پایانی رساله آمده و دنباله آن افتاده است.

گزارش نسخه: نوع خط: نستعلیق □ کاتب: [شمس‌الدین محمد بن خواجه احمد بن خلیل گیلانی لاهیجی (به قرینه برگ ۳۶ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۳ هـ] □ محل کتابت: [پتنه^۲ - هند] □ عناوین و نشانی‌ها: قرمز □ نوع کاغذ: فرنگی سفید □ تعداد برگ: ۲ (۲۲ الف - ۲۳ ب) □ تعداد سطر: ۱۹ □ اندازه متن کتاب: $۷\frac{1}{۲} \times ۱۴\frac{1}{۲}$ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۴×۲۳ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای.

ویژگی‌های نسخه: بخش‌هایی از برگ‌ها آفت دیده و لبه‌های برگ‌ها نیز مرمت غیر فنی و اصولی شده. اندکی آثار رطوبت به برخی از برگ‌ها سرایت نموده است.

«شماره نسخه ذیل ۷۸۴۴»

۱۶ السلافة البهية في الترجمة الميمنية (ترجم - عربی)

از: سلیمان بن عبدالله بن علی بحرانی ماحوزی (درگذشته سال ۱۱۲۱ هـ)

آغاز: «بسملة، بعد الحمد والصلوة فقد سألني بعض الأخوان المخلصين والخلان

۱. فهرست اصلاح شده.

۲. پتنه از شهرهای مشهور و قدیم هند می‌باشد. بزرگ‌ترین کتابخانه هند از نظر نسخه‌های خطی نفیس اسلامی، کتابخانه خدابخش می‌باشد که در آن شهر قرار گرفته و افزون بر بیست هزار جلد نسخه خطی در بیش از چهل هزار عنوان را در خود جا داده است. نسخه‌های کهن بسیار ارزشمندی که در سده‌های ۵ و ۶ و ۷ هـ به بعد کتابت شده‌اند، در فهرست نسخه‌های خطی آن که بیش از چهل جلد آن چاپ شده، معرفی گردیده‌اند.

المتدینین أن أترجم له ترجمة العالم الرباني و العارف البحراني كمال الدين ميثم بن علي بن ميثم البحراني... هو الفيلسوف المحقق والحكيم المدقق قدوة المتكلمين...»
 انجام: «و قد أوردناه أيضاً في رسالتنا المعمولة في حكم تعلم النجوم و أنما أطلنا الكلام في نقل جملة مما نقل عنه أعظم العلماء... حامداً مصلياً مسلماً مستغفراً...»
 گزارش متن: شرح حال مختصر با ذکر آثار عالم ربانی علامه کمال الدین ابوعلی ميثم بن علی بحرانی (درگذشته سال ۶۹۹هـ) است. مؤلف آن را بنا به درخواست برخی دوستان با بهره گیری از کتاب مجالس المؤمنین تألیف شهید قاضی نورالله شوشتری مرعشی شهید (شهادت سال ۱۰۱۹هـ) در سال ۱۰۴۱ق نگاشته است. در آغاز گفته شده که از مجالس المؤمنین استفاده شده و حال آن که مطالب آن بسیار اندک و فواید و افزودگی‌هایی که مؤلف بدان افزوده به مراتب از مطالب مجالس المؤمنین فراتر است. ضمناً مؤلف در این اثر برخی گفتارهای ناصواب که به ابن ميثم بحرانی نسبت داده شده، نقد کرده است. اصل این اثر پیش‌تر در کتابخانه مرحوم آیت‌الله سید مصطفی صفائی خوانساری^۱ در قم قرار داشته که سالها پیش به کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی در مشهد انتقال یافته و اکنون به شماره «۱۹۸۱» در آن کتابخانه نگهداری می‌گردد و تصویری از آن نسخه نیز در بخش آرشیو دستنویس‌های عکسی در این کتابخانه بزرگ موجود می‌باشد.

گزارش نسخه: نوع خط: نستعلیق □ کاتب: احمد بن محمد رضا حسینی^۲
 □ تاریخ کتابت: سال ۱۳۳۱هـ □ تعداد برگ: ۴ □ تعداد سطر: ۲۱ □ اندازه جلد: ۲۲×۱۷^۱/_۴ سانتیمتر □ رقم کاتب: «وقع الفراغ من کتابته فی عصر یوم الاربعاء مستهل محرم الحرام مفتح عام الواحد والثلاثین و ثلاثین و الألف، علی ید کاتبه - الآثم المفتقر إلى رحمة ربّه الغنی القوی - أحمد بن محمد رضا الحسيني - غفر الله -...».

۱. مرحوم آیت‌الله سید مصطفی صفائی خوانساری از علمای قم و از اصحاب خاص مرجع بزرگ شیعه مرحوم آیت‌الله العظمی حاج آقا حسین طباطبائی بروجردی^۳ بوده است. والد ماجد وی نیز مرحوم آیت‌الله حاج سید احمد صفائی از علمای برجسته خوانسار بوده و دارای تألیفات بسیاری است، از جمله کتاب «کشف الأستار عن وجه الکتب و الأسفار» که در چندین جلد با مقدمه مرحوم پدر بزرگوارم حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی^۴ در چند جلد چاپ شده است. همچنین ایشان از مشایخ روایتی پدر عزیزم بود. این جانب اجازه او را در کتاب المسلسلات فی الاجازات که چند سال قبل در دو جلد چاپ و منتشر شده، آورده‌ام.
 ۲. کاتب همان آیت‌الله حاج سید احمد صفائی خوانساری است که در بالا بدان اشاره شد.

ویژگی های نسخه: در حاشیه تصحیح گردیده است. در انجام یک برگ در خصوص ذکر مصائب حضرت امام حسین علیه السلام و ثواب آن و نیز زیارت آن حضرت و فوائد و فضائل و برکات آن آمده است. همچنین در برگ پایانی تملک «صفائی خوانساری» به سال ۱۳۶۰ هـ همراه یک مهر بیضی ناخوانا مشاهده می گردد.

نسخه اصل: کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی مشهد، نسخه شماره «۱۹۹۸۱».

← الذریعة: ج ۱۲، صص ۲۱۱-۲۱۲.

«شماره نسخه ۱۹۹۸۱»

۱۷ شرح حدیث العلم = شرح رساله العلم (عقاید - عربی)

از: خواجه نصیرالدین محمدبن محمدبن حسن طوسی (درگذشته به سال ۶۷۲ق).
آغاز: «بسملة،

أتاني في البلاغة منتهٍ إلى غاية ليست يقارب بالوصف
... وردت رسالة شريفة و مقالة لطيفة... قال الإمام كمال الدين... البحراني عليه السلام: بسم الله الرحمن الرحيم، الحمد لله على ما أولانا من... و من هاهنا ابتداء الامام كمال الدين أحمد بن مسعدة البحراني في المقال: بسم الله الرحمن الرحيم، اعلم أدام الله هدايتك أن المتكلمين أطبقوا بأن العلم تابع للمعلوم...».

انجام: «اتما آوردت هذه المسائل اقتفاء بكلام [م] أهل البحث عن هذه المسائل ولنختم الكلام ههنا والله ولي التوفيق، تمت».

گزارش متن: شرح رساله العلم کمال الدین ابوجعفر احمدبن علی بن سعیدبن سعاده بحرانی (درگذشته قبل از سال ۶۷۲ق) با عنوان «قال - اقول» است. آن گونه که پیش تر نیز اشاره گردید، بخشی از مقدمه این اثر از سوی کمال الدین میثم بن علی بحرانی (درگذشته سال ۶۹۹ق) نگاشته شده است. در این رساله به ۲۴ مسئله پیرامون علم علی الاطلاق و نیز علم باری تعالی از حیث حدوث و قدم، علم او به جزئیات و کلیات و ... پرداخته شده است. گفته شده این رساله از سوی شاگرد مؤلف، شیخ علی بن سلیمان بحرانی همراه نامه ای به خدمت خواجه نصیرالدین طوسی ارسال و درخواست شرح آن

را نموده است و نیز در پاره‌ای از نسخه‌ها همچون نسخه شماره «۳۶۲۷/۲» فرستنده نامه و درخواست‌کننده شرح، کمال‌الدین میثم بن علی بحرانی دانسته شده که تلمیذ شیخ علی بن سلیمان بحرانی می‌باشد.

این اثر با همین کتابشناسی تحقیق و منتشر گردیده است و در باره این اثر و انتساب بخشی از آن به ابن میثم بحرانی در مقدمه آن بحث و بررسی کافی و وافیه گردیده است.

گزارش نسخه: نوع خط: نستعلیق □ کاتب: قاسم بن احمد □ تاریخ کتابت: ۲۰

ذی القعدة سال ۹۲۹ هـ □ عناوین و نشانی‌ها: مشکى □ نوع کاغذ: شرقی نخودی

□ تعداد برگ: ۳۵ (۱۰ب - ۳۴الف) □ تعداد سطر: ۱۷ □ اندازه متن کتاب: $۱۲ \frac{1}{۴} \times ۶$

سانتیمتر □ اندازه جلد: $۱۷ \frac{1}{۴} \times ۱۱ \frac{1}{۴}$ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای

روشن، مجدول با لبه برگردان □ رقم کاتب: «تمت هذه الكتابة بتوفيق الملك

العلام وله الحمد على الافتتاح والإختتام والصلوة على نبيه محمد وآله عليه

و عليهم السلام في ۲۰ ذی القعدة سنة ۹۲۹ هـ حرره العبد قاسم بن أحمد».

ویژگی‌های نسخه: این نسخه در حاشیه تصحیح و با عبارت «بلغ» نیز مقابله

گردیده است. اندکی حاشیه نویسی با نشان «۱۲» دارد. بر فراز برگ آغازین

تملك و مهر پدر عزیزم آیت الله العظمی مرعشی نجفی رحمته الله آمده است. اندکی

آثار رطوبت بر فراز برگ‌های آغازین نسخه است.

«شماره نسخه ۳۶۲۷/۲»

۱۸ نسخه دیگر شرح رساله العلم (۲)

آغاز: ^۱ «بسملة، اعلم، أدام الله هدايتك و بعد أن المتكلمين أطلقوا القول أن العلم تابع للمعلوم...».

انجام: «انما أوردت هذه المسائل اقتفاءً لكلام أهل البحث عن هذه المسائل ولنختم الكتاب هاهنا، والله ولي التوفيق و نحمد حق حمد و الصلوة على محمد و آله خير خلقه و سلم تسليمًا كثيرًا».

گزارش نسخه: نوع خط: نستعلیق □ کاتب: یحیی بن میرزا علی محمد حسنی

لاریجانی «سیدالحکماء»^۱ □ تاریخ کتابت: ۲۵ رجب سال ۱۳۰۹ هـ □ عناوین و نشانی‌ها: مشکى □ نوع کاغذ: فرنگی سفید □ تعداد برگ: ۲۱ (۸۷ ب - ۱۰۷ الف) □ تعداد سطر: ۱۴ □ اندازه متن کتاب: $۸ \times ۱۳ \frac{۱}{۳}$ سانتیمتر □ اندازه جلد: $۱۷ \times ۱۱ \frac{۱}{۳}$ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای، ضربی، مجدول یک‌لا، عطف تیماج قهوه‌ای تیره. □ رقم کاتب: «وقد فرغ من تسوید هذه الرسالة الشريفة، العبد الأثیم أحقر الطلاب و أفقرهم الجانی یحیی بن حاجی میرزا علی محمّد الحسینی اللاریجانی، فی ليلة خمس و عشرين من شهر رجب المرجب سنة ۱۳۰۹ هـ أتمس الدعاء من قاریها».

ویژگی‌های نسخه: در حاشیه تصحیح گردیده است. در انجام این بیت آمده:
رمیدن‌ها به قدر آرمیدن‌های من داری

چو از عشق تو بی آرام گردم رام خواهی شد

«شماره نسخه ۷۲۹۷/۱۰»

۱۹ نسخه دیگر شرح رساله العلم (۳)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: نوع خط: نستعلیق □ کاتب: شمس‌الدین محمّد [بن خواجه احمد] گیلانی لاهیجی □ تاریخ کتابت: ۲۰ محرم الحرام سال ۱۰۷۳ هـ □ محل کتابت: پتنه (هند) □ عناوین و نشانی‌ها: قرمز □ نوع کاغذ: فرنگی سفید □ تعداد برگ: ۱۴ □ تعداد سطر: ۱۹ □ اندازه متن کتاب: $۷ \frac{۱}{۳} \times ۱۴ \frac{۱}{۳}$ سانتیمتر □ اندازه جلد: $۱۴ \times ۲۲ \frac{۱}{۳}$ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای.

□ رقم کاتب: «قد فرغ من تسوید هذه الرسالة الموسومة بشرح رسالة العلم، العبد الضعیف شمس‌الدین محمّد الجیلانی اللاهیجی فی عشرين من شهر

۱. چند تن سید الحکماء خوانده شده‌اند. یکی از آنان جدّ اعلای این جانب و جدّ پدر عزیزم بوده‌اند. نام آن مرحوم سید علی معروف به سید الحکماء و سید الاطباء بوده که خود پزشک روح و پزشک جسم نیز بوده است، بدین معنا که هم پزشک بوده‌اند و هم یک عالم و فقیه با تحصیلات عالی. در زمان‌های گذشته معمولاً پزشکان تحصیلات دینی نیز داشته‌اند. آن مرحوم مخترع دندان مصنوعی در ایران بوده و یکصد و چهارده سال عمر کرده است.

محرم الحرام سنة ۱۰۷۳ هـ فی بلدة پتنه من بلاد الهند، خلصه الله تعالى منها
بمحمد وآله الأطهار».

ویژگی های نسخه: در حاشیه تصحیح گردیده و نسخه بدل ها نیز با نشان
«خ ل» در حواشی آمده است. بخش هایی از برگ ها آفت دیده، لبه های
برگ ها نیز مرمت غیر اصولی شده. اندکی آثار رطوبت در برخی برگ ها قابل
مشاهده است.

«شماره نسخه ۷۸۴۴/۳»

۲۰ نسخه دیگر شرح رساله العلم (۴)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: نوع خط: نستعلیق و نسخ □ کاتب: محمد اکبر الشریف □ تاریخ
کتابت: ۳ ربیع الثانی سال ۱۰۹۸ هـ □ عناوین و نشانی ها: مشکی (برخی نانوشته)
□ نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهر زده □ تعداد برگ: ۲۱ (۹۲ ب - ۱۱۵ الف)
□ تعداد سطر: ۱۸ □ اندازه متن کتاب: ۶×۱۴^۱/_۴ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۹×۱۰
سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج فرسوده زرشکی. □ رقم کاتب: «تمت فی یوم
الثالث شهر ربیع الثانی علی ید العبد الضعیف محمد اکبر الشریف فی سنة
۱۰۹۸ هـ».

ویژگی های نسخه: در حاشیه تصحیح گردیده، اندکی آثار چربی و رطوبت بر
فراز برگ ها است.

«شماره نسخه ۱۰۲۰۱/۳»

۲۱ نسخه دیگر شرح رساله العلم (۵)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: نوع خط: نستعلیق □ کاتب: زین العابدین [بن شاه محمد
استرآبادی] □ تاریخ کتابت: ۱۲ جمادی الثانی سال ۱۰۰۶ هـ □ عناوین

و نشانی‌ها: قرمز و مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهر زده □ تعداد برگ: ۲۱ (۱ب - ۲۱ب) □ تعداد سطر: ۱۹ □ اندازه متن کتاب: ۱۱×۵ $\frac{۱}{۴}$ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۹×۱۱ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج مشکی، مجدول، ضربی. □ رقم کاتب: «تمت الرسالة على يد الفقير الحقير زين العابدين في ۱۲ شهر جمادى الثاني سنة ست و ألف».

ویژگی‌های نسخه: در حاشیه تصحیح گردیده، آثار رطوبت بر لبه‌های برگ‌ها قابل مشاهده است، ولی متن از آسیب در امان مانده، برخی برگ‌ها لبه‌هایشان ترمیم غیر اصولی شده است. در برگ آغازین نسخه تملک و مهر بیضی «محمد علی بن محمد باقر ۱۲۴۳» با تاریخ ماه رجب المرجب سال ۱۲۴۷ هـ آمده است.

«شماره نسخه ۱۰۸۸۲/۲»

۲۲ نسخه دیگر شرح رساله العلم (۶)

آغاز: «و من هنا ابتداء الشارح الفاضل... وردت رسالة شريفة... قال صاحب الرسالة: اعلم أدام الله هدايتك إلى قوله ولا يصح أن يكون بالعكس، أقول لا يجب من امتناع كون المعتقد تابعاً للاعتقاد...».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: نوع خط: نستعلیق (عناوین: نسخ) □ کاتب: محمد علی بن عبدالکریم بن محمد علی بن کلیم الله بن محمد قاسم تفرشی □ تاریخ کتابت: ربیع الاول سال ۱۲۷۴ هـ □ عنوانها و نشانی‌ها: مشکی □ نوع کاغذ: فرنگی نخودی □ تعداد برگ: ۶ (۱۵ الف - ۲۰ الف) □ تعداد سطر: ۲۹ □ اندازه متن کتاب: ۱۶ $\frac{۱}{۴}$ ×۱۱ $\frac{۱}{۴}$ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج زرشکی ضربی با ترنج، زمینه گل و بوته. □ رقم کاتب: «وقد فرغت من استنساخه في شهر ربيع الأول سنة ۱۲۷۴ هـ، وأنا العبد الجاني محمد علی... بن عبدالکریم بن محمد علی بن کلیم الله بن محمد قاسم التفرشی - غفر الله و لهم و حشرنا مع محمد و لافرق الله بیننا و بین محمد و آل محمد - صلوات الله عليهم - لا في الدنيا و لا في الآخرة طرفه عين أبداً، و جعلنا الله من شيعتهم و مواليهم و مبغضی أعدائهم أبد الأبدین -».

ویژگی های نسخه: در حاشیه تصحیح گردیده و اندکی حاشیه نویسی نیز دارد.

«شماره نسخه ۱۱۱۱۰/۳»

۲۳ نسخه دیگر شرح رساله العلم (۷)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «فینبغی أن يتكلم في هذه المسائل إلى آخره الحاصل الذي هو تمهيد في هذا الباب، مستغني عن براءة هذه المسائل ولنختم الكلام هاهنا والله وليّ التوفيق».

گزارش نسخه: نوع خط: نستعلیق تحریری □ کاتب: محمد حسین مازندرانی

□ تاریخ کتابت: دوشنبه رجب سال ۱۱۱۳ هـ □ محل کتابت: مدرسه مقرب

خاقانی «آقا کمال» در عباس آباد از توابع اصفهان □ عناوین و نشانی ها:

ننوشته □ نوع کاغذ: شرقی نخودی □ تعداد برگ: ۲۰ (۱۲ - ۳۱ ب) □ تعداد

سطر: ۱۴ □ اندازه متن کتاب: ۷×۱۴ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۹×۱۳ سانتیمتر

□ نوع جلد: تیماج قهوه ای با ترنج ضربی، زمینه گل و بوته. □ رقم کاتب:

«تمت الكتابة على يد العبد محمد حسين المازندراني في المدرسة المقرب

الخاقاني صاحب العز والإقبال آقا کمال صاحب جمع خزانه عامره و ريش سفيد

في العباس آباد من توابع اصفهان في يوم الاثنين شهر رجب المرجب سنة

سال ۱۱۱۳ هـ».

ویژگی های نسخه: در حاشیه تصحیح گردیده. پایان این نسخه با دیگر

نسخه ها همخوانی ندارد.

«شماره نسخه ۱۱۵۶۳/۲»

۲۲ قواعد المرام في علم الكلام = قواعد المرام في الحكمة والكلام = مقاصد الكلام =

المقاصد الكلامية = القواعد الإلهية في الكلام والحكمة = القواعد في أصول الدين

(کلام - عربی)

از: کمال الدین ابوعلی میثم بن علی بن میثم بحرانی (در گذشته سال ۶۹۹ ق).

آغاز: «بسملة، الحمد لله الولي الحميد ذي العرش المجيد الفعال لما يريد... وبعد

فلما كان شرف العلم بشرف المعلوم... فلم أستجز مخالفة الواجب من الأمر مع قلة
البضاعة وظهور العذر فشرعت في ذلك معتصماً بواهب العقل و ملهم العدل...»
انجام: «وإذا جاز ذلك في الطرفين فلم لا يجوز مثله في الواسطة، أعني طبقه الأولياء
وبالله التوفيق والعصمة و به الحول و القوة والحمد لله رب العالمين».

گزارش متن: متن کلامی کوتاهی است که در هشت قاعده مشتمل بر چند رکن به نام
ابوالمظفر عزالدین عبدالعزیز نیشابوری (درگذشته به سال ۶۷۲ق) در بیستم
ربیع الاول سال ۶۷۶ه در شهر بغداد (مدینه السلام) به رشته تألیف درآمده است.

عناوین این رساله عبارتند از:

القاعدة الأولى: في المقدمات؛

الركن الأولى: فيه أبحاث، الركن الثاني: في النظر و أحكامه، الركن الثالث: في الطرق
الموصلة إلى التصور، الركن الرابع: في الطرق الموصلة إلى التصديق.

القاعدة الثانية: في أحكام كلية للمعلومات؛

الركن الأول: فيه أبحاث.

القاعدة الثالثة: في حدوث العالم؛

الركن الأولى: في أصلين يُبنى عليهما هذا المطلوب، الركن الثاني: فيه بحثان.

القاعدة الرابعة: في إثبات العلم بالصانع و صفاته؛

الركن الأول: في إثبات العلم بوجوده، الركن الثاني: في صفات السلبية، الركن الثالث:
في صفات الثبوتية.

القاعدة الخامسة: في الأفعال و أقسامها و أحكامها؛

الركن الأول: فيه أبحاث، الركن الثاني: في التكليف، الركن الثالث: في اللطف، الركن
الرابع: في الألم والعوض.

القاعدة السادسة: في النبوات؛

الركن الأول: في ماهيته و وجوده و علته الغائية، الركن الثاني: فيما ينبغي له من
الصفات، الركن الثالث: في تعيين الرسول ﷺ.

القاعدة السابعة في المعاد؛

الركن الأول: في المعاد الجسماني، الركن الثاني: في المعاد الروحاني، الركن الثالث:

في الوعد والوعيد و أحكام الثواب والعقاب و سائر أحوال القيامة، الركن الرابع: في الأسماء و الأحكام.

القاعدة الثامنة: في الإمامة؛

الركن الأول: في ماهية الإمام و وجوده و غايته، الركن الثاني: في الصفات التي ينقي أن يكون الإمام عليها، الركن الثالث: في تعيين الإمام.

این اثر زیر نظر این جانب و بر اساس همین نسخه که کهن ترین و نفیس ترین نسخه این اثر می باشد، در سال ۱۳۹۸ هـ و برای چاپ دوم در سال ۱۴۰۶ هـ از سوی واحد انتشارات این کتابخانه بزرگ به چاپ رسیده است.

گزارش نسخه: نوع خط: نسخ □ کاتب: ابو الفتح احمد بن ابی عبدالله بلکوبن ابی طالب آوی^۱ □ تاریخ کتابت: سال ۷۱۷ هـ □ محل کتابت: سلطانیه^۲ □ عناوین و نشانی ها: سنگرف □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۷۶ (۱ ب - ۷۶ الف) □ تعداد سطر: ۲۰ □ اندازه متن کتاب: ۱۳×۷^۱/_۴ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۷×۱۲ سانتیمتر □ نوع جلد: مشمعی، عطف تیماج قهوه ای. □ رقم کاتب: «اتفق فراغ مصنفه و مؤلفه... الدهر مفتی الطوائف کاشف الحقائق و اللطائف کمال الملة و الدین میثم بن علی بن میثم البحرانی، - تغمده الله برحمته و أسکنه بحبوحه جنته - بمدينة السلام في العشرين من ربيع الأول سنة ست و سبعین و ستمئة، و وقع الفراغ من كتابة ظهر يوم العشرين من رجب المرجب لسنة سبع عشر و سبعمئة بسلطانية، - رحم الله محدثها - علی یدی صاحبه ابی الفتح أحمد بن ابی عبدالله بلکوبن ابی طالب الآوی، بورك له به و بأمثاله بحق محمد و آله».

ویژگی های نسخه: نسخه ای است بسیار نفیس و ارزشمند در حاشیه تصحیح

۱. کاتب از شاگردان علامه حلّی^ع و صاحب اجازه از همو بوده و آثار چندی را به خامه خویش استنساخ نموده که برخی از آنها در این کتابخانه بزرگ موجود است. ضمناً «آوی» منسوب به روستای بزرگی به نام «آوه» است که بین قم و ساوه قرار گرفته و علمایی چند بدان منسوب بوده اند و چند سده پیش شهری آباد بوده است. در سده های ۵ و ۶ برادران اهل سنت در شهر ساوه زندگی می کردند و در شهر آوه شیعیان اقامت داشتند و پیوسته بین آنان درگیری بوده است.

۲. منظور همان سلطانیه یا کاخ شاه خدا بنده که آن شاه مغول در همین سالها در قید حیات بوده و به علامه حلّی احترام خاص می کرده.

گردیده، برخی برگ‌ها حاشیه‌نویسی دارد به نقل از «شرح تجرید قوشچی»، «صدرالحکماء قدس سره»، «ض» و...؛ در برگ آغاز تملک «محمدبن شیخ یوسف بحرانی»، «محمدبن جعفر» و «محمد باقر بن محمد تقی بن محمد باقر بن محمد تقی اصفهانی» با تاریخ صفر سال ۱۳۲۴ق آمده است و نیز یک مهر دایره‌ای ناخوانا دیده می‌شود. در انجام نسخه (برگ ۷۶ ب) یک مسئله در خصوص صغائر و کبائر به نقل از المقالة الکافیة فی معرفة الله تعالی و سبحانه تألیف شهید اول محمدبن مکی علیه السلام آمده است. در برگ «۷۷ الف» اجازه علامه حلّی (به خط خودش) به ناسخ کتاب «ابوالفتوح احمد آوی» به تاریخ رجب سال ۷۰۵ق آمده که عبارات آن چنین است:

«قرأ علی هذه الكتاب، الشيخ الأجل الأوحّد الفقیه الکبیر، العالم المحقق المدقق ملک العلماء، قدوة الفضلاء، رئیس الأصحاب، مفخر الأئمة، جمال الملة والحق والدين، نجم الإسلام والمسلمين، أبو الفتوح أحمد بن الشيخ الأجل المغفور السعيد المرحوم أبي عبدالله بلکوبن ابی طالب بن علی الأبّی - أدام الله أيامه - وقد أجزت له رواية هذا الكتاب وغيره من مصنفاتي وروایاتي لمن شاء وأحب، وكتب حسن بن یوسف بن المطهر مصنف الكتاب في شهر رجب من سنة خمس وسبعمئة حامداً مصلياً»^۱.

نیز در همان برگ تملک «محمدبن محمدبن ابی طالب طبیب» و «محمود بن ...» و همچنین یک تملک محو شده با تاریخ ۸ ذی الحجة الحرام ۸۱۹هـ همراه مهر گرد ناخوانای یاد شده، دیده می‌شود. ناگفته نماند این جانب این نسخه را با چند نسخه خطی نفیس دیگر قبل از پیروزی انقلاب در مسافرت اصفهان از فرزند مرحوم «الفت اصفهانی» برای این کتابخانه بزرگ خریداری نمودم.

← الذریعة: ج ۱۷، صص ۱۷۹، ۱۹۱؛ ریحانة الأدب: ج ۸، صص ۲۴۰ - ۲۴۳؛ معجم التراث الکلامی: ج ۴، صص ۴۶۹ - ۴۷۰.
«شماره نسخه ۴/۱»

۲۵ نسخه دیگر قواعد المرام (۲)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: نوع خط: شکسته نستعلیق □ کاتب: محمد ولی بن حاجی مراد علی □ تاریخ کتابت: سال ۱۱۶۴ هـ □ عناوین و نشانی‌ها: مشکى □ نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهر زده □ تعداد برگ: ۷۱ □ تعداد سطر: ۱۹ □ اندازه متن کتاب: ۱۰×۱۶ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۲۱×۱۵^۱/_۴ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای تیره فرسوده، مجدول □ رقم کاتب: «وقع الفراغ من تحريره في العشر الآخر من جمادى الأولى لسنة أربع وستين ومئة و ألف، على يد أحقر عبادة الله الملهوف الغریب صاحب الكربة والمهموم ابن الحاجی^۱ الحرمین الشریفین حاجی مراد علی، محمد ولی - غفر الله تعالى -...».

ویژگی‌های نسخه: در حاشیه تصحیح گردیده، حاشیه نویسی اندکی در برخی برگ‌ها آمده است. در پایان رقم کاتب عبارت «سنه ۱۲۳۵ هـ» به خطی ریز آمده که چنانچه تاریخ کتابت بوده باشد، رقم کاتب یاد شده از آن نسخه مستنسخ عنه خواهد بود.

«شماره نسخه ۲۸۴۶»

۲۶ نسخه دیگر قواعد المرام (۳)

آغاز: افتاده «... محتملاً في أذهاننا و لا يتمكّن العقل... القاعدة الثانية: في أحكام كلیّة للمعلومات و فيها فصول، الفصل الأول: و فيه أبحاث، البحث الأول: المعلوم إتماً أن يكون موجوداً أو لا يكون موجوداً...».

انجام: «۷۹ الف) القاعدة الثامنة: في الإمامة... (۸۱ الف) الركن الثاني: في الصفات... (۸۵ ب) البحث الخامس: في غيبة لإمام الثاني عشر... والظهور واجب عند عدم سبب الغيبة...» افتاده.

گزارش متن: این نسخه از قاعده دوم آغاز و تارکن دوم قاعده هشتم به انجام می‌رسد

و قاعده نخست و بخشی از مطالب پایانی نسخه افتاده است.

گزارش نسخه: نوع خط: نسخ □ تاریخ کتابت: سده ۹هـ □ عناوین و نشانی‌ها: شنگرف □ نوع کاغذ: شرقی نخودی □ تعداد برگ: ۸۵ □ تعداد سطر: ۱۴ □ اندازه متن کتاب: $۱۲ \times ۸ \frac{۱}{۴}$ سانتیمتر □ اندازه جلد: $۱۴ \times ۱۸ \frac{۱}{۴}$ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای تیره □ رقم کاتب: نسخه نفیسی از سده ۹هـ است. آثار رطوبت نسبتاً گسترده در برگ‌های نسخه مشاهده می‌شود، البته متن خواناست و آسیبی ندیده است. در آغازین برگ نسخه و نیز انجام آن مهر و امضای مرحوم پدر عزیزم آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی رحمته آمده است. برخی برگ‌های فرسوده ترمیم غیر اصولی گردیده است.

«شماره نسخه ۶۸۵۸»

۲۷ نسخه دیگر قواعد المرام (۴)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «۹۷ ب) القاعدة الثامنة في الإمامة... (۱۰۱ الف) الركن الثالث في تعيين الإمام... (۱۰۳ ب) البحث الثالث إذا ثبت كونه عليه السلام إماماً حقاً معصوماً وجب أن يُحمل سكوته [عن طلب الخلافة... على التقيّة و عدم الناصر و الإسفاق على الدين...] افتاده.

گزارش متن: این نسخه فاقد دو برگ پایانی کتاب می‌باشد.

گزارش نسخه: نوع خط: نسخ و نستعلیق (چند قلم و برخی مُعرب) □ کاتب: [عبدالمطلب بن محمد بن عبدالمطلب حسینی عبیدلی (به قرینه برگ ۱۲۶ ب)] □ تاریخ کتابت: [سال ۷۹۸هـ] □ عناوین و نشانی‌ها: شنگرف (برخی عناوین نانوشته) □ نوع کاغذ: شرقی نخودی و حنایی □ تعداد برگ: ۷۵ (۲۸ ب - ۱۰۳ ب) □ تعداد سطر: ۲۱ □ اندازه متن کتاب: $۱۳ \frac{۱}{۴} \times ۵ \frac{۱}{۴}$ سانتیمتر □ اندازه جلد: $۱۰ \times ۱۹ \frac{۱}{۴}$ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج زرشکی تیره با ترنج ضربی زمینه گل و بوته.

ویژگی‌های نسخه: در حاشیه تصحیح گردیده و حاشیه نویسی نیز دارد. نام کاتب و تاریخ کتابت به قرینه رساله‌های دیگر این مجموعه ثبت گردیده

است. برگ‌های آسیب‌دیده در واحد مرمت این کتابخانه بزرگ ترمیم گردیده است. آثار رطوبت در برگ‌ها قابل مشاهده است. نام کتاب بر فراز برگ نخست کتاب القواعد فی اصول الدین ثبت شده است. نیز در همان برگ آغاز تملک «رضی بن محمد علی» به سال ۱۲۵۹ق با مهر بیضی «عبده رضی بن محمد علی الحسینی ۱۲۵۴» و همچنین مطلبی فلسفی در موضوع ماهیت به نقل از خواجه نصیرالدین طوسی رحمته الله آمده است. گفتنی است که هنگام فهرست‌نگاری نخستین برگ‌های این مجموعه پراکنده و جابه‌جا صحافی شده بود که به همان صورت آشفته فهرست گردیده است، اینک بعد از تنظیم برگ‌ها مجدداً برگ‌شماری گردیده که بدین وسیله استدراک می‌گردد و بایستی شماره‌گذاری برگ‌ها در فهرست سابق کتابخانه اصلاح شود.

«شماره نسخه ۸۷۵۱/۲»

۲۸ نسخه دیگر قواعد المرام (۵)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: نوع خط: نسخ □ کاتب: علی بن محمد بن تائر طرفی حویزی □ تاریخ کتابت: سال ۱۰۸۵ ه □ عناوین و نشانی‌ها: مشکى و قرمز □ نوع کاغذ: فرنگی نخودی آهار مهر زده □ تعداد برگ: ۷۰ (اب - ۷۰ب) □ تعداد سطر: ۲۱ □ اندازه متن کتاب: $۸ \times ۱۴ \frac{۱}{۴}$ سانتیمتر □ اندازه جلد: $۱۵ \frac{۱}{۴} \times ۲۱$ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج سبز یشمی، با ترنج ضربی زمینه گل و بوته □ رقم کاتب: «کذا وجد فی النسخ التي رأیناها بتقدیم مبحث المعاد علی الإمامة و نستعیذ بالله من الزیادة و النقصان علی ید الحقیر الفقیر تراب أقدام المؤمنین، علی بن محمد بن تائر الطرفی أصلاً و الحویزی مسکناً، فی یوم الرابع عشر من شهر ذی القعدة سنة خمس و ثمانین بعد الألف».

ویژگی‌های نسخه: در حاشیه تصحیح گردیده و اندکی حاشیه‌نویسی دارد. در آغاز نسخه تملک «احمد بن زین الدین» به سال ۱۱۹۴ق با مهر بیضی «احمد بن زین الدین ۱۱۹۰» آمده که همان شیخ احمد احسائی (در گذشته سال

۱۲۴۱ هـ) می باشد، نیز تملک فرزند وی «علی بن الشیخ احمد بن زین الدین» با مهر مربع ناخوانا «عبدالله» به انضمام تملک «عبدالله» با مهر بیضی «الواثق بالله عبدالله» در آغازین برگ نسخه آمده است.

«شماره نسخه ۱۱۷۹۳/۱»

۲۹ نسخه دیگر قواعد المرام (۶)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: نوع خط: نسخ مایل به تعلیق □ کاتب: محمد یوسف بروغنی^۱
سبزواری □ تاریخ کتابت: سال هفتصد و اندی □ محل کتابت: سبزوار
□ عناوین و نشانی ها: شنگرف و مشکی (برخی عناوین نانوشته) □ نوع کاغذ:
شرقی نخودی □ تعداد برگ: ۴۷ □ تعداد سطر: ۲۸ □ اندازه متن کتاب: ۱۶×۷
سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۱×۲۰^۱/_۳ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج زرشکی □ رقم
کاتب: «...^۲ ولکاتبه العبد الفقیر الواثق بالله الغنی... محمد بن یوسف البروغنی
السبزواری... السادس من شهر الله المحرم الحرام... و سبعمئة، متعه الله...
بمحمد و آله...».

ویژگی های نسخه: نسخه بسیار کهن و نفیسی است. در حاشیه تصحیح
گردیده و نسخه بدل ها با نشان «خ» آمده است. در آغاز تملک «غیاث الدین
ابوالشرف محمد شریف بن صفی الدین محمد الفقیه القاضی المفتی
الاصفهانى»، همراه مهر مربع «المهدی من هدیت ۱۱۴۹ هـ» دیده می شود. آثار
رطوبت بسیار در برگ ها مشاهده می شود که البته متن خواناست و آسیب
چندانی ندیده است. در انجام چند مهر بیضی با سجع «عبدالله مهدی بن محمد
باقر» و «محمد صادق...» آمده است؛ نیز در انجام یادداشتی در تمجید از
مؤلف به چشم می آید که متأسفانه بخشی از آن بر اثر برش هنگام صحافی
و رطوبت دیدگی ساقط شده و ناخواناست، در بخشی از آغاز آن آمده:

۱. «بروغن» از روستاهای پیرامون شهرستان سبزوار بوده است.

۲. نقطه چین ها بر اثر رطوبت از بین رفته و ساقط گردیده است.

«خواجه معاصر است با شیخ مصنف و بسیار معتقد او بوده و تعریف و مدح او بسیار می کرده و می گفته اند که: من و شیخ میثم حکیمیم، من در عجم و او در عرب و حضرت خواجه...». برخی از برگ های نسخه به گونه ای غیر اصولی ترمیم شده است.

«شماره نسخه ۱۲۴۵۷»

۳۰. المراسلة = مراسلة ابن میثم البحرانی إلى الخواجه نصیرالدین الطوسی

(نامه نگاری - عربی)

از: کمال الدین ابوعلی میثم بن علی بن میثم بحرانی (در گذشته سال ۶۹۹ق)

آغاز: «بسملة،

أتانی کتاب لوتمر نسیمه بقبر لأحیی نشر ساکن القبر

فجدد لی شوقاً و ما کنت ناسياً ولكنّه تجدید ذکر علی ذکر

وردت الأرواح الرحمانیة و الأشباح الروحانیة مطویة فی الکلمات القدسیة و محویة فی الرمزات العرشیة من الجناب المقدس المعظمی و الباب المشر فی المکرمی المولوی الأعلمی الأعلمی الأفضلی الأکملی الأمجدی الأوحدی... التحریری النصیری... - أدام الله إفاضته -... و بعد ذلك أقول...».

انجام:

«حماکم الله و أواکم من کلّ مکروه و نقص و ذام

ولا زی الدهر لکم غیبة یا عصمة الهارب و المستظام

تمت و الحمد لله رب العالمین و صلوته علی خیر خلقه سیدنا محمد و آله و سلم».

گزارش متن: مکاتبه ای است بین علامه خواجه نصیرالدین طوسی (در گذشته سال

۶۷۲ه) و علامه کمال الدین ابن میثم بحرانی (در گذشته سال ۶۹۹ه) با عباراتی بلیغ

و فصیح که در آن مدح و ثنای بسیاری از خواجه نصیر رحمه الله شده است. این نامه در واقع

پاسخ خواجه نصیر طوسی است که همو پیشتر با سرآغاز ذیل بدو فرستاده بود (بیشتر با

عنوان شرح رساله العلم از نظر گذشت):

«أتانی فی البلاغة منتهی إلى غاية لیست یقارب بالوصف»

در این دو نامه عباراتی بسیار ادیبانه در قالب نثر و نظم آمده که در کمال خضوع

و بزرگواری نگاشته شده‌اند و بسیار ارزشمند می‌باشند.

اصل این نسخه در کتابخانه مرحوم ملا محمد علی خوانساری در نجف اشرف قرار داشته و اکنون به کتابخانه آیت‌الله فاضل خوانساری در خوانسار انتقال یافته است؛ تصویری از این نسخه خطی که در ضمن مجموعه‌ای کتابت شده، در این کتابخانه بزرگ موجود است.

گزارش نسخه: نوع خط: شکسته نستعلیق □ کاتب: [محمد تقی گلپایگانی] □ تاریخ کتابت: سده ۱۳ هـ □ تعداد برگ: ۴ (صص ۵۵۹ - ۵۶۲) □ تعداد سطر: ۲۵.

ویژگی‌های نسخه: در هامش این اثر گویا رساله دیگری نگاشته شده که دقیقاً مشخص نگردید چیست؟

نسخه اصل: کتابخانه آیت‌الله فاضل خوانساری، خوانسار - ایران، نسخه شماره «۲۲۰/۹».

← الذریعة: ج ۲۰، صص ۲۹۷ - ۲۹۸؛ فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیت‌الله فاضل خوانساری، خوانسار - ایران: ج ۱، ص ۱۷۰.

۳۱ مسئله فیما یزول به احتمال الإشتراك (کلام - عربی)

از: کمال‌الدین ابوعلی میثم بن علی بن میثم بحرانی (در گذشته سال ۶۹۹ق).
آغاز: «بسملة، المشترك إِمَّا أَنْ یَعْرِیَ عَنِ الْقَرِیْنَةِ الْمَعِیْنَةِ لِلْمَرَادِ مِنْهُ فِیْکُونُ مَجْمَلًا کَقَوْلِهِ تَعَالَى: «وَالْمَطْلَقَاتُ یَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ» أَوْ لایَعْرِیَ وَ تَلْکَ الْقَرِیْنَةُ... وَ قَدْبِیْنَا فِیْ مَقْدَمَةِ شَرْحِ النَّهْجِ...».

انجام: «قول لفظ الصلاة على ذات الأركان و عادمتها كصلاة الجنان قول بالاشتراك و ظاهر أنه لا يمكن الإتيان بهما على وجه الجمع والله أعلم بالصواب».

گزارش متن: رساله کوتاهی است در خصوص مشترک لفظی و معنوی و نیز مجاز که علامه بحرانی به عنوان مقدمه‌ای بر مباحث کلامی خویش نگاشته است. نگارنده در سطور آغازین این اثر از شرح نهج البلاغه خویش نیز یاد نموده است. در منابع و مصادر موجود نشانی از این رساله یافت نگردید، لیکن در آغاز این اثر به نام ابن میثم بحرانی تصریح گردیده است که البته ممکن است بخشی از یکی از آثار کلامی مؤلف گرانمایه

بوده باشد. متأسفانه این اثر از نظر فهرست‌نگار سابق کتابخانه دور مانده که بدین وسیله تصحیح و استدراک می‌گردد.

گزارش نسخه: نوع خط: نسخ (مُعرب) □ کاتب: [عبدالمطلب بن محمد بن عبدالمطلب حسینی عبیدلی (به قرینه برگ ۱۲۶ ب)] □ تاریخ کتابت: [سال ۷۹۸ هـ] □ عناوین و نشانی‌ها: مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی □ تعداد برگ: ۲ (۱۶۰ الف - ۱۶۱ ب) □ تعداد سطر: ۲۱ □ اندازه متن کتاب: $۱۳\frac{۱}{۳} \times ۵\frac{۱}{۳}$ سانتیمتر □ اندازه جلد: $۱۹\frac{۱}{۳} \times ۱۰$ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج زرشکی تیره با ترنج ضربی زمینه گل و بوته.

ویژگی‌های نسخه: در حاشیه تصحیح گردیده است. آثار رطوبت بر برگ‌ها مشهود است. برگ‌های آسیب‌دیده در بخش مرمت و آسیب‌شناسی این کتابخانه بزرگ بازسازی و ترمیم گردیده است.

«شماره نسخه ۸۷۵۱/۵»^۱

۳۲ مصباح السالکین فی شرح نهج البلاغه لمولانا امیر المؤمنین علیه السلام = الشرح الکبیر نهج البلاغه = شرح نهج البلاغه^۲

از: کمال‌الدین ابوعلی میثم بن علی بن میثم بحرانی (درگذشته به سال ۶۹۹ ق).
گزارش متن: نخستین شرح کتاب شریف نهج البلاغه به روش فلسفی و کلامی می‌باشد که در ۶ ماه مبارک رمضان سال ۶۷۷ هـ به نام و درخواست «خواجه علاء‌الدین عطاء‌ملک بن بهاء‌الدین محمد جوینی» (درگذشته به سال ۶۸۰ ق) وزیر شیعی هولاکوخان نگاشته شده است. گفته شده شرح ابن میثم از بهترین و دقیق‌ترین و پرمحتواترین شروح نهج البلاغه به شمار می‌آید. در آغاز مقدمه‌ای طولانی در سه قاعده و هر قاعده دارای چند قسم و مبحث مشتمل بر مباحث ادبی آمده و ضمن آن به بررسی شخصیت و فضائل حضرت امام علی علیه السلام و سایر مباحث پرداخته است؛ وی در این شرح از نظریات دیگران به ویژه شارحان پیش از خود فراوان بهره‌جسته

۱. فهرست اصلاح شده.

۲. نخستین نسخه آن مربوط به شماره «۴۱۴» همین کتابخانه است که تمام آن با تلفیق شرح ابن ابی الحدید در حواشی آن آمده است.

است. این شرح نخستین بار به اهتمام «ملاً محمدباقر» به سال ۱۲۷۶ق در تهران به صورت سنگی به چاپ رسیده است. سپس به سال ۱۴۰۴ه در پنج جلد در تهران تجدید چاپ شده است. این نسخه مشتمل بر نیمه نخست کتاب است؛ این شرح از سوی خود شارح تلخیص نیز گردیده و نسخه‌هایی از آن در این کتابخانه بزرگ موجود می‌باشد که پیش از این با عنوان اختیار مصباح السالکین از نظر گذشت. شایسته یادآوری است این اثر از سوی علامه حلی (درگذشته سال ۷۲۶ه) و نظام‌الدین حکیم‌الملک گیلانی با عنوان انوار الفصاحه نیز گردیده و نسخه‌ای از شرح مرحوم علامه حلی در کتابخانه شخصی مرحوم دکتر اصغر مهدوی^۱ در تهران موجود بوده و نیز تصویری از انوار الفصاحه به خط شارح آن، نظام‌الدین گیلانی در این کتابخانه بزرگ موجود می‌باشد که از روی نسخه کتابخانه شخصی سید محمدبن عبدالعظیم الهادی در یمن اخذ گردیده است و پیش‌تر گزارش گردید.

آغاز: «بسملة، سبحانك اللهم و بحمدك توحدت في ذاتك فحسر عن إدراكك إنسان كل عارف و تفردت في صفاتك... أما بعد فلما كان المقصود الأول من بعثة الأنبياء...»
انجام: «فأتتهم الصيحة و خسف شديد و زلزال فتقطعت قلوبهم فهلكوا و بالله العصمة و التوفيق؛ هذا آخر الجلد الثالث».

گزارش نسخه: نوع خط: نستعلیق □ کاتب: محمد بن حسن، خفرلی شولستانی □ تاریخ کتابت: سال ۱۰۸۸ه □ عناوین و نشانی‌ها: سنگرف □ نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهر زده □ تعداد برگ: ۴۰۵ □ تعداد سطر: ۲۱ □ اندازه متن کتاب: ۱۱×۱۶ سانتیمتر □ اندازه جلد: $18 \times 23 \frac{1}{4}$ سانتیمتر □ نوع جلد: دو رو تیماج؛ درون: زیتونی، برون: زرشکی، ضربی، مجدول، با ترنج و سرترنج و دارای لبه برگردان.

ویژگی‌های نسخه: در حاشیه تصحیح گردیده و علامت سماع دارد با عبارت «بلغ سماعاً أئده الله تعالى». در آغازین برگ نسخه تملک‌های «محمدحسین

۱. مرحوم دکتر اصغر مهدوی از استادان برجسته دانشگاه تهران و دارای تألیفاتی است. این جانب بیش از سی و پنج سال با وی دوستی داشتم، کتابخانه شخصی بسیار نفیسی افزون بر یک‌هزار و پانصد نسخه خطی داشت و برخی از آنها بسیار کهن و نایاب می‌باشند، ظاهراً در زمان حیات خود خواسته بود آنها را به کتابخانه ملی تحویل دهند، لیکن تاکنون بازماندگان آن مرحوم با این انتقال موافقت ننموده‌اند.

بن محمد طباطبایی» به تاریخ ۱۳۴۳ق، «ملا ابراهیم تبریزی» و «لطفعلی بن مؤید الدوله قاجار» در سال ۱۲۹۴هـ همراه مهر مربع «عبدلطفعلی ۱۲۸۴هـ» و نیز این که «حسن علی ایروانی» کتاب راز «میرزا عبدالکریم ملاًباشی ایروانی» امانت گرفته، به انضمام دستخط کاتب در آغاز با مهر بیضی «و ما محمد إلا رسول ۱۰۸۲» و دیگر مهرهای بیضی «سلام علی ابراهیم»، «إن الله هو الرزاق ذو القوة المتین» و «یا محمد بن الحسن» و مربع «و إن من شیعتہ لإبراهیم ۱۱۵۲هـ» آمده است. در پایان جزء نخست (برگ ۱۷۸ب) و جزء سوم کتاب [پایان نسخه] اجازه و انهائاتی از «شیخ صالح بن عبدالکریم بحرانی» به «ملاً محمد» (مالک نسخه) آمده و متن هر دو چنین است:

الف) «انتهی سماع المولی الأجل الفاضل الأوحد الأمجد ملاً محمد مالک الکتاب - سلمه الله تعالی - قرأ سماع متدبر منقر، وكان ذلك في اليوم الثالث والعشرين من شهر جمادى الأولى سنة ۱۰۸۸هـ وكتب أقل خلق الله تعالی صالح بن عبدالکریم البحرانی سائلاً منه الدعاء».

ب) «هو، انتهى سماعه أيده الله تعالی - من أوله إلى هنا مالک الکتاب [ملاً محمد] وفقه الله تعالی لمراضیه وإتمامه والعمل بما فيه - فأجزت له روايته عن مشايخي مشروطاً عليه ما شرط علی من الإحتیاط في الرواية والدرایة؛ وكتب أقل خلق الله تعالی صالح بن عبدالکریم البحرانی - عفی عن والديه وعنه - لسادس عشرين شهر جمادى الأولى سنة ۱۰۹۰هـ والله الحمد وصلى الله على النبي وآله وسلم».

در انجام علاوه بر مهر کاتب، مهر بیضی «یا محمود» آمده است و نیز دستخط «لطفعلی بن مؤید الدوله قاجار» در سالهای ۱۲۹۴هـ و ۱۳۰۳هـ که با مداد و قلم، ارقام کتاب و یک حدیث را نگاشته؛ در برگ پایانی نسخه چند فایده پزشکی و ... آمده است.

← الذریعة: ج ۲۱، ص ۱۱۰.

«شماره نسخه ۱۵۸۱»

۳۳ نسخه دیگر مصباح السالکین^۱ (۲)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «و أخذهما لمنصب الخلافة فإما أن لا يكون هذا الكلام من كلامه ﷺ أو أن لا يكون إجماعنا خطأ ثم أجابوا من وجهين أحدهما لا نسلم التنافي...» افتاده.

گزارش نسخه: نوع خط: نسخ □ تاریخ کتابت: سده ۸ ه □ عناوین و نشانی ها:

شنگرف □ نوع کاغذ: شرقی □ تعداد برگ: ۲۶۲ □ تعداد سطر: ۳۱ □ اندازه متن

کتاب: ۲۳×۱۱^۱/_۴ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۲۷×۱۶ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج

قهوه‌ای، ضربی با ترنج، عطف و مغزی تیماج قهوه‌ای تیره.

ویژگی‌های نسخه: در حاشیه تصحیح و مقابله گردیده است و علامت بلاغ

دارد با عبارات: «بلغ إلى هنا»، «بلغ» و «بلغ مقابلة». در آغازین برگ و قفنامه

نسخه به تاریخ ربیع الأول سال ۱۲۹۳ ه، تملک «محمد شریف بن محمد رضا»

همراه مهر بیضی «العبد شریف»، مهر «یا من هو منتهی رغبة الزاهدین ۱۰۷۸»،

نیز تملک «محمد حسین بن ملا علی اکبر» با مهر مربع «أحب الله من أحب

الحسین»، تملک «محمد اسماعیل بن محمد تقی» با مهر بیضی «عبدہ الراجی

محمد اسماعیل» و چند فائده حدیثی و ادبی دیگر آمده است. در آغاز

و انجام دستخط مرحوم پدر عزیزم آیت الله العظمی مرعشی نجفی ﷺ با

عبارات «شهاب الدین الحسینی المرعشی النجفی ۱۳۸۰» و نیز «و فی هامش

النسخة حواش تاریخها ۸۹۷ ه و يشبه أصل النسخة بخطوط المئة الثامنة»

است. بین برگ‌های «۱۲۲ الف - ۱۷۴ الف» مجموعه‌ای از خطب حضرت

امیر ﷺ آمده که در انجام آن چنین نگاشته شده است: «تمت كتابة ما ترك في

هذا الكتاب من متن نهج البلاغة بلطفه و کرمه في شهر جمادى الأولى سنة

۸۹۷ ه».

«شماره نسخه ۲۶۷۷»

۳۲ نسخه دیگر مصباح السالکین^۱ (۳)

آغاز: افتاده... ذوالنفس القدسیة و الخلافة الإنسیة و الأعراق الرضیة و الهمم الأبیة و المقاصد السنیة... أما المقدمه فاعلم أن كلامه علیه السلام یشتمل علی مباحث عظیمة... القاعدة الأولى فی مباحث الألفاظ و هی مرتبة علی قسمین...».

انجام: «و من خطبة له علیه السلام المعروفة بالشقشقیة و یعرف بالمقمة؛ أما والله لقد تقمصها فلان و أنه لیعلم أن محلّی منها محلّ القطب من الریحی ینحدر عنی السیل و لا...» افتاده.

گزارش نسخه: نوع خط: نسخ □ تاریخ کتابت: اوایل سده ۸ هـ □ عناوین و نشانی‌ها: مشکی درشت (رکابه‌ها شنگرف) □ نوع کاغذ: شرقی □ تعداد برگ: ۱۲۱ □ تعداد سطر: ۲۳ □ اندازه متن کتاب: ۱۸ × ۱۱ $\frac{1}{4}$ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۲۳ $\frac{1}{4}$ × ۱۶ $\frac{1}{4}$ سانتیمتر □ نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی نارنجی، عطف: پارچه‌ای مشکی.

ویژگی‌های نسخه: این نسخه نفیس از نظر زمانی به عصر شارح نزدیک بوده و از این جهت حائز اهمیت می‌باشد. در حاشیه تصحیح گردیده است. در آغاز یادداشتی ناخوانا همراه نام کتاب و شارح و تملک «عبدالله بن احمد بن زین الدین» به انضمام مهر هشت گوش «عبدالله بن احمد ۱۲۳۴» آمده که فرزند شیخ احمد احسائی (درگذشته سال ۱۲۴۱ هـ) می‌باشد. آثار ناچیز رطوبت در برخی حواشی مشاهده می‌گردد. در پشت برگ‌های «۱۵» و «۱۱۸» یادداشتی محو شده از «... کرمانشاهی» در سال ۱۳۴۰ ش دیده می‌شود.

«شماره نسخه ۳۷۵۴»

۳۵ نسخه دیگر مصباح السالکین^۲ (۴)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «أما المقدمه ففيها بحثان البحث الأول في حدّ البلاغة... أكثر البلاغ لا

۱. این نسخه از آغاز تا اوایل خطبة شقشقیه را شامل است.
۲. این نسخه فقط مشتمل بر بخشی از مقدمه کتاب می‌باشد.

یکادون یمیزون بین البلاغة و الفصاحة بل يستعملونها...» بیش از دو سوم برگ‌های نسخه افتاده است.

گزارش نسخه: نوع خط: نسخ □ تاریخ کتابت: سده ۸ ه □ عناوین و نشانی‌ها: سنگرف □ نوع کاغذ: شرقی □ تعداد برگ: ۹ □ تعداد سطر: ۲۷ □ اندازه متن کتاب: $11 \times 18 \frac{1}{4}$ سانتیمتر □ اندازه جلد: $16 \frac{1}{4} \times 25$ سانتیمتر □ نوع جلد: مشمع مشکی.

ویژگی‌های نسخه: این نسخه نفیس از عصر شارح یا نزدیک به آن در حاشیه تصحیح گردیده است. در آغازین برگ ابیاتی منسوب به حضرت امام علی علیه السلام آمده که در آن عتیق را مخاطب قرار داده است. روی برگ دوم تملک «محمد بدیع المدرّس الخادم» با مهر مربع «العبد محمد بدیع ۱۱۲۲»، تملک «ابوالحسن المدرّس»، «عبّاس بن محمد رضا قمی»^۱ که منظور مرحوم «حاج شیخ عبّاس محدّث قمی علیه السلام» است، آمده. تملک‌های دیگری از «حسین بن علم‌الدین الحسینی» و «محمد تقی بن باقر حکیم» همراه مهرهای بیضی «انّی عبدالله آتانی الکتاب» و «عبده الراجی داود الحسینی» و «محمد ز نسل اسماعیل شد ۱۱۵۱ ه» آمده است. تملکات دیگری نیز وجود دارد که محو شده است. ضمناً تاریخ زاد روزهایی با تاریخ‌های رجب سال ۷۶۶ و ۷۷۴ ه در آن برگ مشاهده می‌شود. آثار ناچیز رطوبت در برخی برگ‌ها دیده می‌شود، نیز بخش زیرین برگ‌ها بازسازی و مرمت گردیده است.

«شماره نسخه ۳۸۰۱»

۳۶ نسخه دیگر مصباح السالکین^۲ (۵)

آغاز: «في تقسيم الألفاظ وفيه أبحاث؛ اللفظ إمّا أن لا يراد بالجزء [ء] منه دلالة أصلاً على شيء و هو المفرد أو يراد بالجزء [ء] منه دلالة على شيء و هو المركب...».

۱. مرحوم آیت‌الله محدّث بزرگوار حاج شیخ عبّاس قمی کتابخانه شخصی نفیسی داشته که پس از رحلت ایشان بخشی از آنها به فروش رفت. این جانب موفق شدم تعدادی از نسخه‌های بسیار کهن و نفیس آن مرحوم را طی چند مرحله در تهران و قم برای این کتابخانه بزرگ خریداری نمایم. نسخه موجود نیز از جمله آن نسخه‌ها می‌باشد.
۲. نسخه حاضر مشتمل بر سه جزء اول کتاب می‌باشد و تا خطبه «۱۵۲» را داراست.

انجام: «[۳۰۹ ب] و من خطبة له ﷺ الحمد لله الدالّ علی وجوده... [۳۱۱ الف] لأنّ معرفتهم وإنكارهم لا یجتمعان فی ملزوم واحد إذا عرفت ذلك فنقول إنّ من أنكرهم وأنكروه لا یجوز أن یكون أعمّ عن...» افتاده.

گزارش نسخه: نوع خط: نسخ □ کاتب: حسین بن محمد بن حسن جوینی
 عاملی □ تاریخ کتابت: شنبه نزدیک عصر ۱۱ جمادی الأولى سال ۷۹۱ هـ
 محل کتابت: مدرسه سید مرتضیٰ جنب حرم حضرت امیرالمؤمنین علی علیه السلام
 در نجف اشرف [برگ ۲۴۷ ب] □ عناوین و نشانی‌ها: شنگرف □ نوع کاغذ:
 شرقی (بخش نونویس: فرنگی) □ اندازه متن کتاب: ۱۸×۱۳ سانتیمتر □ اندازه
 جلد: ۱۸×۲۶ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای، مجدول، با ترنج
 و سرترنج.

ویژگی‌های نسخه: در حاشیه تصحیح شده است؛ در آغاز تملک مرحوم
 «سید عبدالله شبر» و در پایان جزء دوم نیز تملک «محمد بن ابراهیم بن ابی
 الحسن بن زین العابدین بن حسن بن حسین بن علوان حسینی» آمده است.
 تاریخ کتابت و نام کاتب بر اساس اطلاعات انجام جزء دوم در برگ «۲۴۷ ب»
 نگاشته شد. آثار ناچیز رطوبت در بخش زیرین برخی برگ‌ها مشاهده
 می‌گردد. ۲۹ برگ آغازین نسخه در سده ۱۱ هـ نونویس گردیده است.

«شماره نسخه ۹۳۸۸»

۳۷ نسخه دیگر مصباح السالکین^۱ (۶)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «و اصبر إنّ العاقبة للمتقين؛ هذا آخر الجلد الثاني و أول الجلد الثالث من هذا
 الكتاب و الحمد لله وحده».

گزارش نسخه: نوع خط: نسخ □ تاریخ کتابت: ۱۹ ذی الحجة سال ۱۰۹۵ هـ
 □ عناوین و نشانی‌ها: شنگرف □ نوع کاغذ: شرقی □ تعداد برگ: ۱۱۳ □ تعداد
 سطر: ۳۳ □ اندازه متن کتاب: ۱۴×۲۵^۱/_۴ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۲۳×۳۷

سانتیمتر □ نوع جلد: دو رو تیماج، درون: مشکی؛ برون: زرشکی، عطف تیماج آجری.

ویژگی های نسخه: در حاشیه تصحیح و مقابله گردیده است با عباراتی چنین: «هو حسبی، قد تمت مقابله و مباحثه مع السید العالم الفاضل السند العارف الكامل السید امیر عبدالغفار الرضوی - أطل الله بقائه و قضی حاجاته - ضحوة يوم الأحد ٢٦ للربیع الثانی سنة ١١١٥ للهجرة و أنا أخوه و ابن عبدالرزاق الرضوی، عبدالله - عفی عنهم و حشروا مع أجدادهم المعصومین -»، همراه مهر بیضی «الفقیر إلى الله الغنی عبدالله الرضوی» که همین مهر در آغاز نسخه نیز آمده است. در برگ آغاز چند یادداشت دیده می شود، از جمله این که نسخه به استدعای «عبدالله بن عبدالرزاق رضوی» نگارش یافته است. پدر وی به نام عبدالرزاق از علمای بزرگ کاشان و دارای تألیفات بسیاری بوده است و برخی از آثار وی در این کتابخانه بزرگ موجود می باشد. حاشیه نویسی اندکی نیز در برخی برگ ها آمده. در آغازین برگ نسخه، همچنین تملک «عبدالله المؤمن محمد المدعو بالحسن» همراه مهرهای بیضی «محمد حسین ١٢٩٧» و «صبراً لك یا حسین ١٢٩١» (که در انجام نسخه نیز آمده) دیده می شود.

«شماره نسخه ١٠٠٩٤»

٣٨ نسخه دیگر مصباح السالکین^١ (٧)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «قال الشارح ﷺ و هذا آخر ما وجدنا من اختيار السيد الرضي ﷺ من كلام مولانا امير المؤمنين ﷺ ... و الحمد لله كما هو اهل و صلى الله على سيدنا محمد ... سلم كثيراً كثيراً».

گزارش نسخه: نوع خط: نسخ □ کاتب: مولی محمد علم الهدی بن محمد

محسن فیض کاشانی □ تاریخ کتابت: ٢١ محرم الحرام سال ١٠٨٧ ه □ محل

کتابت: کاشان □ عناوین و نشانی‌ها: شنگرف □ نوع کاغذ: فرنگی قدیم □ تعداد برگ: ۳۲۱ □ تعداد سطر: ۳۴ □ اندازه متن کتاب: $۲۹ \times ۱۶ \frac{۱}{۴}$ سانتیمتر □ اندازه جلد: $۳۷ \times ۲۲ \frac{۱}{۴}$ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن.
ویژگی‌های نسخه: نسخه‌ای است نفیس در حاشیه تصحیح گردیده و حاشیه نویسی اندکی نیز دارد. آثار رطوبت و ترمیم در برخی برگ‌ها دیده می‌شود. در آغاز دو مهر بیضی «احتشام الملک ۱۲۷۹ هـ» و «بمحمد عَلم الهدی عَلم الهدی عَلم الهدی» همراه دستخط وی آمده است.

«شماره نسخه ۱۰۱۰۶»

۳۹ نسخه دیگر مصباح السالکین^۱ (۸)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «مانند نسخه شماره ۱۰۱۰۶».

گزارش نسخه: نوع خط: نسخ □ کاتب: محمد صادق بن محمد رازی [برگ ۴۲۲ ب] □ تاریخ کتابت: سال ۱۰۹۱ هـ [برگ ۴۲۲ ب] □ عناوین و نشانی‌ها: شنگرف □ نوع کاغذ: فرنگی نخودی □ تعداد برگ: ۵۲۴ □ تعداد سطر: ۲۷ □ اندازه متن کتاب: $۱۸ \times ۱۰ \frac{۱}{۴}$ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۲۸×۱۸ سانتیمتر □ نوع جلد: دو رو تیماج، درون: زرشکی مجدول به طلا؛ برون: آجری فرسوده، مجدول به طلا و دارای لبه برگردان^۲.

ویژگی‌های نسخه: در حاشیه تصحیح گردیده و علامت بلاغ قرائت و سماع نیز دارد با عبارات «بلغ قراءة أئده الله تعالی» و «بلغ سماعاً أئده الله تعالی». در آغازین برگ تملک‌هایی بی نام با مهرهای بیضی «محمد علی بن محمد باقر ۱۲۱۳» و «عبدہ محمد علی بن محمد رفیع ۱۲۱۴» و نیز در آغاز و انجام مهر و امضای پدر عزیزم مرحوم آیت الله العظمی مرعشی نجفی رحمته الله آمده است. آثار ناچیزی از رطوبت در برخی برگ‌ها مشاهده می‌گردد. در پایان

۱. این نسخه پنج جزء کتاب را شامل است.

۲. در قدیم، جلدهایی که دارای لبه برگردان بودند، آنها را سرطبل می‌نامیدند، لیکن به تدریج این نام در فهرستها منسوخ گردید. البته برخی از فهرست‌نگاران قدیم، گاهی سرطبل آورده‌اند.

نسخه اجازات و انها تاتی آمده که متن آنها به شرح زیر می باشد:

(الف) [برگ ۹۷ ب]: «انتهت قراءة مولانا الأوحى الأجل الفاضل زبدة الأمائل صادق اللهجة محمد صادق الرازي - سلمه الله تعالى - لهذا الكتاب من أوله إلى هنا قراءة من أفاد كثيراً وكان ذلك في اليوم الثالث والعشرين شهر جمادى الأولى سنة ۱۰۸۸ هجرية؛ وكتب أقل خلق الله تعالى وأحقرهم صالح بن عبد الكريم البحراني - عفى عن والديه وعنه - سائلاً من الدعاء في مظانته والله الحمد والصلوة على من ختمت بالرسالة».

(ب) [برگ ۳۱۲ الف]: «أنها أيده الله تعالى مولانا الفاضل العالم العامل زبدة الأمائل قراءة عليّ من أوله إلى هنا قراءة متقن ضابط مفيد، وفقه الله تعالى لمراضيه وجعل مستقبله خيراً من ماضيه؛ فأجزت له الرواية عني، عن مشايخي - رضوان الله تعالى عليهم أجمعين - إلى مؤلفه - طاب ثراه وجعل الجنة مستقره ومثواه - جزاء كده ووكده وكتب، أقل خلق الله تعالى عبده صالح بن عبد الكريم البحراني - عفى عن والديه وعنه - لسادس عشرين شهر جمادى الأولى سنة ۱۰۹۰ هـ والله الحمد وحده وصلى الله على محمد وآله الأطائب وأسأله الدعاء في مظانته».

(ج) [برگ ۴۲۲ ب]: «بلغ أيده الله تعالى وفقه الله تعالى لمراضيه هذا الكتاب من أوله إلى هنا وفقه الله تعالى لإتمامه قراءة عليّ وكان ذلك في اليوم الرابع من شهر جمادى الأولى سنة ۱۰۹۱ هـ والله الحمد وكتب أقل خلق الله تعالى صالح بن عبد الكريم البحراني - عفى الله تعالى عن والديه وعنه - سائلاً منه الدعاء».

(د) [برگ ۵۲۴ الف]: «الحمد لله تعالى المفتوح كتابه الشريف بحمده والبالغ في حميد الأوصاف ما لا يبلغه مخلوق بجده، والصلوة والسلام على أفصح من نطق بالضاد بين قريش وبني سعد وآله المجلبين الفصحاء وراء ظهورها حجازيها وقاطبي نجد وبعد: فقد قرأ عليّ الأخ الأعزّ الفاضل شمس سماء العوارف والفضائل، المتوشح بأردية الإنزوا في زوايا الخمول وإن لم يكن له مماثل، المولى الأجلّ الفائق محمد صادق الرازي - أصلح الله تعالى أحواله وبلغه من الخيرات أماله - الكتاب الشريف الموصوف بأنه فوق كلام المخلوق ودون كلام الخالق نهج البلاغة من كلام أمير المؤمنين عليّ بن أبي طالب إمام المغارب والمشارق، مع شرحه الفائق أقرانه في حميد الأوصاف العالم الربّاني الشيخ میثم بن عليّ بن میثم

البحرانی قراءه منبىء عن مبانيه ومفصح عن معانيه وأفاد في إثنائها من استفاد وأحسن المداقّة وأجاد؛ فأجزت له روايتهما بطريقي الواصلة إلى مهذب نهج سبيل الحق الإمام المعصوم علي بن أبي طالب - عليه وآله من الصلوات أفضلها ومن التحيّات الفاضلة أكملها - وإلى المتشرف بخوض هذه اللجّة الغامرة والمقتطف من أنوار أزهارها أزاهيرها المؤنقة الزاهرة، الشارح المشار إليه - قدس الله تعالى نفسه النفيسة في رياض حدائق الجنان - مختفياً ومرتشفاً الأتراب القرب الحسان، حسبما نقلت وبيّنت في مظانها، مشروطاً عليه ما شرط علي من حسن الرعاية في الرواية والدراية وكان ذلك في شهر ربيع الثاني أحد شهور السنة ١٠٩١ هـ الحادية والتسعين وألف؛ وكتب مخلصه العبد المذنب الجاني صالح بن عبد الكريم بن حسن بن صالح بن أحمد بن إبراهيم بن كمال الدين البحراني الكركزكاني، ملتسماً منه أيده الله الدعاء في أوقاته وخلواته كما أنا كذلك، والله الحمد وحده وصلى الله على محمد وآله الطاهرين وسلّم.

«شماره نسخه ١٠٥٣٦»

٢٠. نسخه ديگر مصباح السالكين^١ (٩)

آغاز: «من كلام له ﷺ روى عنه أنه قال عند دفن سيّدة النساء فاطمة ؑ كالمناجى به رسول الله ﷺ...» قول مسهّد مورّق و أحفها السؤال استقص عليها منه...»
انجام: «مانند نسخه شماره ١٠١٠٦».

گزارش نسخه: نوع خط: نسخ □ کاتب: محمد حسن شیروانى (بخش نونویس) □ تاریخ کتابت: سده ١١ هـ (بخش نونویس: سده ١٣ هـ) □ محل کتابت: کربلاى معلّى □ عناوين و نشانی ها: شنگرف (برخی عناوين نانوشته) □ نوع کاغذ: فرنگی، آهار مُهر زده □ تعداد برگ: ٢٦٠ □ تعداد سطر: ٢٥ □ اندازه متن کتاب: ١١×٢١ ¼ سانتیمتر □ اندازه جلد: ٨١×٣١ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج زرشکی، ضربی، مجدول با ترنج و سرترنج.
ویژگی های نسخه: در حاشیه تصحیح گردیده است؛ در آغاز و انجام مهرهای

١. این نسخه مشتمل بر اجزای «٤» و «٥» کتاب می باشد.

مربع «یا یحییٰ ۱۲۷۳» و بیضی «الواثق بالله الملك معبودی أحمد بن هادی بن محمود ۱۲۶۰» و «عبدہ الأثم أبو القاسم بن علی رضا ۱۲۳۷» آمده است. این نسخه به قیمت «ده تومان» خریداری گردیده است. در فواصل و برگ‌های پایانی برخی برگ‌ها نونویس می‌باشد. آثار رطوبت در حاشیه برگ‌ها مشاهده می‌گردد.

«شماره نسخه ۱۱۴۶۲»

۲۱ نسخه دیگر مصباح السالکین^۱ (۱۰)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «و من خطبة له عليه السلام، بعثه حين لا علم قائم و لا منار ساطع و لا منهج واضح... قال عليه السلام: أكثروا ذكر هادم اللذات و نهامهم عن انتظار قدمه لاستلزام انتظارهم له...» افتاده.

گزارش نسخه: نوع خط: نسخ □ کاتب: صلاح بن عبد الخالق بن یحیی قاسمی جبوری [برگ ۲۱۶ الف] □ تاریخ کتابت: چهارشنبه ۱۵ ماه ذی الحجة الحرام سال ۱۰۳۴ هـ □ محل کتابت: بلاد محابشه «یکی از مناطق یمن» □ عناوین و نشانی‌ها و متن نهج البلاغه: سنگرف و مشکى □ نوع کاغذ: فرنگی قدیم □ تعداد برگ: ۳۳۷ □ تعداد سطر: ۳۱ «میانگین» □ اندازه متن کتاب: $\frac{1}{4} \times 20 \times 13$ سانتیمتر □ اندازه جلد: $\frac{1}{4} \times 30 \times 20$ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای تیره، ضربی، مجدول، با ترنج‌زمینه گل و بوتہ.

ویژگی‌های نسخه: این نسخه در سال ۱۰۴۰ هـ در خزانه یکی از ائمه زیدیه یمن به نام «المؤید بالله رب العالمین محمد بن امیر المؤمنین المنصور بالله القاسم بن محمد» قرار داشته است. در حاشیه تصحیح و مقابله گردیده (علامت بلاغ دارد). حاشیه نویسی اندکی نیز دارد که بر مسلک زیدیه نگاشته شده و بسیار جالب توجه است. نام کاتب و تاریخ کتابت بر اساس اطلاعات برگ پایانی جزء دوم [برگ ۲۱۶ الف] نگاشته شد. برگ آغازین «پشت و رو»

مجدول به سنگرف، مشکی و زرد می‌باشد. در همان برگ تملک «دهما بنت امیرالمؤمنین المؤید بالله» در ماه صفر المظفر سال ۱۰۶۰ هـ و نیز تملک‌های «جمال‌الدین علی بن محمد الحسینی» و «حسین بن علی عاملی» با مهر بیضی «إنه جواد کریم ۱۳۳۰» آمده است.

«شماره نسخه ۱۲۵۶۴»

۲۲ نسخه دیگر مصباح السالکین (۱۱)

آغاز: «بسملة، نحمده علی ماکان و نستعینه من أمرنا علی ما یكون و نسأله المعافاة فی الأدیان كما نسأله المعافاة فی الأبدان أوصیکم بالرفض... الرفض الترك والسفر المسافرون و أموا قصدوا...».

انجام: «فلما كان اليوم الرابع و ارتفع الضحی تحنطوا بالصبر و تکفونوا بالأنطاع فأتتهم الصیحة و خسف شدید و زلزال فتقطعت قلوبهم فهلكوا و بالله العصمة والتوفیق؛ تمّ المجلّد الثالث من کتاب مصباح السالکین لنهج البلاغة علی ید مؤلفه الملتجی إلى عقوربه و رحمته، میثم بن علی بن میثم البحرانی فی أواخر جمادی الأولى من سنة أربع و سبعین و ستمئه ولله الحمد والمنة و صلی الله علی سیدنا محمد النبی الأمی و علی آله».

گزارش متن: این نسخه عکسی جلد سوم از شرح نهج البلاغه به خط شارح علامه کمال الدین ابن میثم بحرانی است که در اواخر ماه جمادی الاولی سال ۶۷۴ هـ به پایان برده است. گفتنی است که نسخه‌های اصل آن در کتابخانه چستربیتی^۱ در دبلین - ایرلند جنوبی به شماره‌های «3619، 3779، 3812» نگهداری می‌گردد و تصاویری از آن نسخه‌ها

۱. مهندس چستربیتی، اصلاً از مردم آمریکا و سال‌های بسیاری را در شهر دبلین پایتخت ایرلند جنوبی می‌زیسته است. او مردی ثروتمند و چندین سال در کشورهای عربی به ویژه مصر و عراق به اجرای راه‌سازی مشغول بوده و به تدریج به نسخه‌های خطی اسلامی علاقه‌مند گردیده است، نسخه‌های نفیس و کهن بسیاری در مدت اقامت خود در آن کشورها خرید و یک کتابخانه شخصی در منزل خود در دبلین به وجود آورد و طی وصیت، تمامی کتابخانه را که به جز نسخه‌های خطی آثار بسیار نفیس غیر مکتوب اعم از سکه، تابلوهای نقاشی، اشیای زیر خاکس و موزه‌ای و تمبرهای قدیمی داشت - وقف عام نمود و هم اکنون محققان از آن استفاده می‌نمایند. آثار شیعه در این کتابخانه بسیار اندک می‌باشد و آن تعداد اندک از جمله همین کتاب مصباح السالکین از جمله نسخه‌هایی است که در کتابخانه مرحوم آیت‌الله شیخ علی کاشف الغطاء از مشایخ روایتی مرحوم پدر بزرگوارم قرار داشته و آنها را هنگامی که در عراق بوده خریداری کرده است. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه چستربیتی ده‌ها سال قبل در بیش از یازده جلد چاپ و منتشر گردیده و دوره کامل آن در این کتابخانه بزرگ موجود می‌باشد.

به شماره‌های ۳۲۸ - ۳۳۱ در این کتابخانه بزرگ موجود است که به ترتیب از این شماره به بعد در این کتابشناسی گزارش می‌شود.

گزارش نسخه: نوع خط: نسخ □ کاتب: (مؤلف) نسخه اصل به خط شارح «علامه ابن میثم بحرانی» □ تاریخ کتابت: (تألیف) سال ۶۷۴ هـ □ تعداد برگ: ۲۰۱ □ تعداد سطر: ۲۱.

ویژگی‌های نسخه: نسخه‌ای است بسیار نفیس به خط شارح آن. در حاشیه تصحیح گردیده و حاشیه‌نویسی اندکی نیز دارد. گویا این نسخه‌هایی که در ادامه به معرفی آنها می‌پردازیم پیش‌تر در کتابخانه شیخ علی کاشف‌الغطا و حاجی میرزا حسین نوری در نجف اشرف بوده‌اند که در زمان تسلط انگلیسی‌ها بر عراق (پیش از سال ۱۹۲۰م) به همراه نسخه‌های فراوان دیگر به آن کشور انتقال یافته‌اند. در آغاز نسخه اشعار و ابیاتی در مدح نهج‌البلاغه، تملک «محمد امین بن سلطان محمود طبسی» و «محمد باقر بن سلطان محمود» با مهر مربع ناخوانا «... الله... ابن سلطان محمود...» آمده است که به نظر می‌رسد این دو تن فرزندان «سلطان محمود بن غلامعلی طبسی» (در گذشته به سال ۱۰۹۷ هـ) بوده باشند که شرح نهج‌البلاغه ابن ابی‌الحدید را گزیده ساخته است و نسخه‌ای کامل از آن در این کتابخانه بزرگ به شماره «۴۸۲۲» نگهداری می‌شود و متأسفانه تا کنون به چاپ نرسیده است. در آغازین برگ نسخه همچنین تملک «محمد جواد بن حاجی عبدالرضا» و «علی بن رضابن موسی بن جعفر کاشف‌الغطاء» همراه مهر بزرگ بیضی کتابخانه وی «بسمه تعالی من کتب علی بن الرضابن موسی بن جعفر کاشف‌الغطاء» سنه ۱۳۳۶ هـ آمده است.

نسخه اصل: کتابخانه چستربیتی دبلین - ایرلند جنوبی، نسخه شماره «3779» (عکسی شماره «۳۲۸»).

← فهرست نسخه‌های عکسی کتابخانه آیت‌الله‌العظمی مرعشی‌نجفی رحمته‌الله: ج ۱، صص ۲۹۱-۲۹۲.

۲۳ نسخه دیگر مصباح السالکین (۱۲)

آغاز: «بسملة، و من وصیة له ﷺ لابنه الحسن ﷺ كتبها إليه بحاضرين عند انصرافه من صفين، أقول: روى جعفر بن بابويه القمي ﷺ أن هذه الوصية كتبها ﷺ إلى ابنه محمد الحنفية ﷺ و هي من أفصح الكلام...».

انجام: «إذا احتشم المؤمن أخاه فقد فارقه... و بالله التوفيق والعصمة و هذا آخر ما وجد من اختيار السيد الرضى ﷺ من كلام مولانا أمير المؤمنين ﷺ و إذ وفقني الله تعالى إتمام شرحه، فله الحمد سبحانه على ما أعدني له من مننه الجزيلة و أفاضه عليّ من نعمه الجميلة و منه أطلب و إليه أرغب أن يجعل ما كتبه حجة لي لا عليّ، إنه المنان ذو الفضل و الإحسان و كتب عبدالله الملتجى إلى رحمته المستعيز من ذنوبه بعفوه و مغفرته ميشم بن علي بن ميشم البحراني في منتصف ليلة السبت سادس شهر الله رمضان، عمّت بركته من سنة سبع و سبعين و ستمئة و الحمد لله كما هو أهله و صلى الله على سيدنا محمد النبي الأمي و على آله الطاهرين و أصحابه الأكرمين و سلم تسليمًا».

گزارش متن: تصویر نسخه اصل به خط شارح و حاوی مجلد پنجم و بخش پایانی (حاج میزا حسین نوری آن را مجلد ششم دانسته) از شرح کبیر نهج البلاغه وی (مصباح السالکین) می باشد؛ این مجلد در نیمه شب شنبه ۶ ماه مبارک رمضان سال ۶۷۷ هـ به پایان رسیده است.

گزارش نسخه: نوع خط: نسخ □ کاتب: (مؤلف) به خط شارح آن علامه میثم بحرانی (جز چند برگ) □ تاریخ کتابت: (تألیف) سال ۶۷۷ هـ □ تعداد برگ: ۱۸۳ □ تعداد سطر: ۲۱.

ویژگی های نسخه: نسخه ای است بسیار نفیس به خط شارح آن (جز چند صفحه)؛ در حاشیه تصحیح گردیده و نسخه بدلها با نشان «خ ل» در هامش افزوده شده است. مرحوم حاجی نوری، صاحب مستدرک الوسائل به خط خود یادداشتی در آغاز نوشته با عبارات: «الجزء السادس من شرح الفاضل ابن میثم البحرانی علی نهج البلاغه بخط مصنفه - أعلى الله مقامه - إلا أوراقاً معدودة، قد من الله تعالى علی عبده المذنب المسیء حسین بن محمد تقی النوری الطبرسی فی سنة ۱۲۹۰ هـ» که نشان می دهد مدتی این نسخه نفیس در تملک

وی بوده است.^۱ در همان برگ آغازین نسخه دو مهر، یکی بیضی و دیگری مربع، آمده که ناخواناست.

ناگفته نماند از روی همین نسخه مجدداً تصویر مکرری تهیه شده که به شماره عکسی «۳۳۰» معرفی شده است که البته به جهت تکراری بودن، لزومی در معرفی آن نیست.

نسخه اصل: کتابخانه چستربیتی دبلین - ایرلند جنوبی، نسخه شماره «3619» (شماره عکسی «۳۲۹»).

⇐ فهرست نسخه‌های عکسی کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی نجفی رحمته: ج ۱، صص ۲۹۳-۲۹۴.

Arberry, A.J.: A handlist of the Arabic Manuscripts, Vol. I, P.69.

۲۲ نسخه دیگر مصباح السالکین (۱۳)

آغاز: «بسملة، و من وصیة له عليه السلام للحسن بن علی عليه السلام كتبها إليه بحاضرین عند إنصرافه من صفین. أقول روی جعفر بن بابویه القمی رحمته أن هذه الوصیة كتبها عليه السلام إلى ابنه محمد بن الحنفیة رحمته و هی من أفصح الكلام...».

انجام: «قال عليه السلام منه [و مان لا یشبعان] طالب علم و طالب دنیا... و حرصه علی العلم و طلب صاحب دنیا لها لذلك وصف...» افتاده.

گزارش متن: تصویر مجلد پنجم (آربری جلد دوم دانسته) شرح نهج البلاغه ابن میثم بحرانی است که آربری و دیگران احتمال داده‌اند ممکن است به خط شارح بوده باشد. لیکن از آنجا که نسخه اصل به خط مؤلف معمولاً تک نسخه و کمتر معمول است که از سوی خود مؤلف دوباره بازنویسی شود (مگر تبییض و تسوید)، به نظر می‌رسد این نسخه احتمالاً زیر نظر شارح و به دست کاتب دیگری کتابت شده باشد، چنانچه مُعرب بودن نیز این نظر را تقویت می‌نماید، والله العالم. بخش‌هایی از انجام کتاب افتاده است.

۱. متأسفانه مشخص نیست این چهار نسخه اصل کتاب که به خط مبارک مؤلف آن ابن میثم بحرانی کتابت شده و در کتابخانه شخصی مرحوم حاج میرزا حسین نوری مؤلف مستدرک الوسائل قرار داشته، چگونه از ایران یا عراق خارج شده و هم‌اکنون در کشور ایرلند در شمال اروپا قرار دارد.

گزارش نسخه: نوع خط: نسخ مُعرب □ کاتب: (مؤلف) احتمالاً به خط شارح آن علامه ابن میثم بحرانی □ تاریخ کتابت: (تألیف) بین سالهای ۶۷۴-۶۷۷ق [□ تعداد برگ: ۱۸۴ □ تعداد سطر: ۲۱.]

ویژگی های نسخه: نسخه ای است نفیس که گفته شده به خط شارح آن می باشد. این نسخه ندرتاً در حاشیه تصحیح گردیده است. مُهر بزرگ بیضی کتابخانه شیخ علی کاشف الغطاء با عبارات «بسمه تعالی من کتب علی بن الرضا بن موسی بن جعفر کاشف الغطاء سنة ۱۳۳۶» و یک مُهر گرد ناخوانا در آغاز نسخه آمده است. گفتنی است همان گونه که ذیل نسخه های عکسی پیشین اشاره نمودیم، گویا این نسخه ها در زمان تسلط انگلیسی ها (پیش از سال ۱۹۲۰م) بر عراق از سوی انگلیسی ها به تاراج برده شده است، انگار در همان ایام بوده که مرحوم پدر بزرگوارم آیت الله العظمی مرعشی نجفی رحمته نیز به جهت مبارزه با همین غارت های فرهنگی و مقاومت در برابر تاراج میراث مکتوب کهن شیعی و اسلامی از سوی انگلیسی ها شبی را در عراق و در زندان آنان به سر برده است که تفصیل آن در کتاب شهاب شریعت: صص ۲۳۷-۲۴۲ آمده است.

نسخه اصل: کتابخانه چستر بیٹی دبلین - ایرلند جنوبی، نسخه شماره «3812» (عکسی شماره «۳۳۱»).

← فهرست نسخه های عکسی کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی نجفی رحمته: ج ۱، ص ۲۹۴؛

Arberry, A.J.: A handlist of the Arabic Manuscripts, Vol. 4, P.19.

۲۵ منهاج العارفين في شرح كلمات أمير المؤمنين عليه السلام = شرح المئة كلمة (ادب - عربی)

از: کمال الدین ابوعلی میثم بن علی بن میثم بحرانی (در گذشته سال ۶۹۹ق).
آغاز: «بسملة، اللهم يا ذا الجلال والإكرام يا حتى يا قدوس...»^۱ ألبأ لى لصداء القلوب
الفتاح لخزائن الغيوب المورى لقبس الهدى... أما بعد فلما كان أكمل السعادات وأتمها

۱. چند سطر از مقدمه نانوشته مانده است.

و أشرف الدرجات و أهمها هو الوصول إلى الواحد الحق... القسم الأول في المبادئ
والمقدمات...».

انجام: «و ما توفیقی إلا بالله علیه توکلت و إلیه أنیب و هو حسبی و نعم الوکیل
و الحمد لله حقّ و الصلوة و السلام لسید المرسلین محمّد و آله الطاهرین».

گزارش متن: شرحی عرفانی، کلامی و گاه فلسفی بر کلمات قصار مولی الموحّدين
حضرت علی امیرالمؤمنین علیه السلام با عنوان صد کلمه تألیف ابو عمرو جاحظ (در گذشته سال
۲۵۵ق) است که به نام «شهاب الدین مسعود بن گرشاسف» در سه قسم و هر قسم در
چند فصل و بحث با عناوین زیر نگاشته شده است:

القسم الأول: في المبادئ والمقدمات التي... (۵ فصل)؛

القسم الثاني: في المقاصد (۳ فصل)؛

القسم الثالث: في اللواحق المتممات (۲ فصل).

تفصیل این که قسم نخست در مبادی و مقدماتی است که بیان آنها لازم می باشد، از
قبیل تعریف نفس حیوانی و تحقیق در آن و برهان به وجود آن و غیر از اینها، قسم دوم
در شرح صد کلمه جاحظ و قسم سوم در لواحق و متممات می باشد که در آن شطری از
فضائل و کمالات امیرالمؤمنین علیه السلام و این که آن حضرت مستجمع جمیع صفات کمالیّه
انسانی بوده اند. گفتنی است به نام منهاج العارفين در منابع و مصادر قدیمی تراجم و حتی
در خود این اثر تصریح نشده، جز کشف الحجب و الاستار تألیف مرحوم سید اعجاز حسین
نیشابوری کنتوری، برخی همچون آغا بزرگ تهرانی معتقدند که البحر الخصم نام دیگر این
اثر است. شایسته ذکر است که این اثر در سال ۱۳۴۹ش با تحقیق مرحوم محدّث
ارموی، نخست در تهران و سپس در سالهای اخیر از سوی انتشارات جامعه مدرّسین
حوزه علمیه قم چاپ (افست) شده است.

گزارش نسخه: نوع خط: نستعلیق مایل به نسخ □ کاتب: حسین بن مسلم

محیسی (?) □ تاریخ کتابت: سال ۹۳۳ه □ عناوین و نشانی ها: قرمز □ نوع

کاغذ: شرقی نخودی □ تعداد برگ: ۱۱۳ □ تعداد سطر: ۱۹ □ اندازه متن

کتاب: ۸×۱۲¼ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۹×۱۳¼ سانتیمتر □ نوع جلد: مشمّع

قهوه ای، عطف تیماج قهوه ای تیره.

□ رقم کاتب: «تم شرح المثة كلمة بعون الله و منه في يوم الأحد عند الزوال في شهر رجب الأصب من سنة ثلاث و ثلاثين و تسعمئة من هجرة سيد المرسلين على يد العبد الفقير... أملاً القليل عملاً الكبير زللاً الإمامي مذهباً و المحیسی (؟) لقباً حسین بن مسلم، ضوعف أجره بمحمد و آله و صحبه المنتجبين و آله الأكرمين الطيبين الطاهرين و سلم كثيراً».

ویژگی های نسخه: این نسخه در حاشیه تصحیح گردیده و حاشیه نویسی اندکی در برخی برگها مشاهده می گردد. در آغاز یادداشت های متعددی از جمله در شرح شمه ای از احوال مؤلف (شارح) مرحوم علامه ابن میثم بحرانی، ذکر سلمان فارسی و این که وی اصالتاً اهل اصفهان بوده است، توضیحی در ماده های «ایادی»، «اکلبغی»، «الظلم»، «القوة» و ... بحثی ادبی در تقدیم جار و مجرور بر عامل خود، توضیحی در باب لغت «السقف» در آیه شریفه «فجر علیهم السقف من فوقهم»^۱، تملک و دستخط میرزا ابوالفضل بن ابی القاسم تهرانی به سال ۱۳۵۴ هـ در توصیف مؤلف و اثر، همراه مهر بزرگ وی «هوالمالک، بمنه و طوله عزوجل - فی نوبة العبد أبو الفضل دخل»^۲، شرح احوال ابن میثم به نقل از مجمع البحرین طریحی، فایده ای به نقل از مصائب النواصب شهید قاضی نورالله شوشتری مرعشی شهید در ماده «لعن»، مطالبی در خصوص جوهر و وجود، فائده ای در توضیح ماده های «جسد» و «جمادی» و نیز فائده ای در ارواح و ... آمده است. نیز بر فراز برگ نخست تملک «محمد قاسم حسینی» با مهر مربع «المتوکل علی الله محمد قاسم الحسینی ۱۱۷۲» و تملکی با مهر بیضی شکل «محمد باقر العلوم» و مهر و امضای مرحوم پدرم آیت الله العظمی مرعشی نجفی رحمته الله آمده است. آثار رطوبت بر فراز برگها و بخش های زیرین آن مشاهده می گردد. برخی

۱. نحل، آیه ۲۶.

۲. این مهر مربوط به مرحوم آیت الله حاج میرزا ابوالفضل تهرانی معروف به کلانتر مؤلف شرح زیارت عاشورا می باشد، آن مرحوم از خاندان بزرگ علمی منطقه نور مازندران بوده که در زمان قاجار به تهران منتقل شده اند. این خاندان کتابخانه شخصی بسیار نفیسی داشتند که در نهایت به مرحوم آیت الله حاج میرزا محمد ثقفی تهرانی از علمای بزرگ تهران و پدر همسر حضرت امام خمینی رحمته الله رسیده است. این جانب حدود سی سال قبل آن کتابخانه را یکجا برای کتابخانه بزرگ خودمان خریداری نمودم که نسخه موجود از جمله آنها می باشد.

برگ‌های فرسوده ترمیم گردیده است. توضیحاتی در خصوص واژه «الغریمة» و برخی فوائد ادبی دیگر دیده می‌شود. یادداشتی از محمد علی اصفهانی دولت‌آبادی با تاریخ ۹ ربیع الاول سال ۱۰۰۵ هـ که نسخه‌ای از الکشاف را مرحوم شیخ بهائی به او هدیه و هبه نموده است که البته به نظر می‌رسد صورت خط منقول بوده باشد، والله العالم.

← الذریعة: ج ۲۳، ص ۱۶۸؛ فهرست کتابخانه مدرسه عالی سپهسالار: ج ۲، صص ۸۰-۸۱.

«شماره نسخه ۵۱۳۶»

۲۶ نسخه دیگر منهاج العارفين (۲)

آغاز: «بسملة، اللهم يا ذا الجلال والإكرام يا حتى يا قدوس يا سلام يا مبدأ الجود و منبعه و غاية كل موجود و مرجعه يا نور الانوار و عالم خضيات الاسرار... أما بعد فلما كان أكمل السعادات و أتمها و أشرف الدرجات... القسم الأول في المبادئ و المقدمات...».

انجام: (۳۳۷ب) القسم الثالث في اللواحق و التتمات... (۳۳۹ب) الفصل الثاني في بيان اطلاعه... (۳۴۰ب) البحث الثاني في بيان تمكّنه عليه السلام عن الأفعال... (۳۴۱ب) ذلك بعد أن أعلمناك إمكانه من مذاهبه الطبيعة... افتاده. گزارش متن: بخشی از انجام نسخه افتاده است.

گزارش نسخه: نوع خط: نستعلیق (متن نسخ) □ کاتب: [محمد ابراهیم نصیری] □ تاریخ کتابت: [سال ۱۰۹۷ هـ] □ عناوین و نشانی‌ها: قرمز □ نوع کاغذ: شرقی نازک آهار مهر زده □ تعداد برگ: ۴۰ (۳۰۲ب - ۳۴۱ب) □ تعداد سطر: چلیپا (۲۶) □ اندازه متن کتاب: ۱۴×۲۶ سانتیمتر □ اندازه جلد: $۱۸\frac{1}{۲} \times ۳۱\frac{1}{۲}$ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج مشکی با ترنج و سرترنج ضربی، عطف و گوشه‌ها تیماج مشکی.

ویژگی‌های نسخه: در حاشیه تصحیح گردیده است. در آغاز مهر بیضی «لا إله إلا الله الملك الحق المبين عبده أحمد ۱۱۱۱» آمده است. ناگفته نماند که این نسخه از انجام افتاده و پس از آن از برگ «۳۴۲ب» تا «۳۴۷الف» الرسالة السلامیة

في تحقيق السلام على مذهب الامامية تأليف ملاً محمّد طاهر شيخ الإسلام
شیرازی قمی (در گذشته سال ۱۰۹۸ هـ) آمده که متأسفانه از قلم فهرست‌نگار
سابق این کتابخانه به دور مانده و فهرست نگردیده و به اشتباه رساله یاد شده
ادامه منهاج العارفين ابن میثم بحرانی دانسته شده است که بدین وسیله استدراک
و تصحیح می‌گردد.

«شماره نسخه ۱۰۷۹۹/۱۸»

